

Ό π. Ίωάννης Ρωμανίδης ως Καθηγητής τῆς Δογματικῆς στήν Θεολογική Σχολή Τιμίου Σταυροῦ Βοστώνης Ἀμερικῆς

Μητροπολίτου Ναυπάκτου καί Ἁγίου Βλασίου Ἱεροθέου

Ό π. Ίωάννης Ρωμανίδης, πρὶν ἐκλεγῆ Καθηγητής τῆς Δογματικῆς στήν Θεολογική Σχολή Θεσσαλονίκης δίδασκε τό μάθημα τῆς Δογματικῆς στήν Θεολογική Σχολή τοῦ Τιμίου Σταυροῦ Βοστώνης. Στό κείμενο αὐτό θά δοῦμε ποιό ἦταν τό περιεχόμενο τῆς διδασκαλίας του καί πῶς ἐκπαίδευε τούς νεαρούς τότε θεολόγους τῆς Θεολογικῆς αὐτῆς Σχολῆς.

1. Ὁ τρόπος τῆς διδασκαλίας του

Ό π. Ίωάννης Ρωμανίδης, ὕστερα ἀπό ἔρευνα στήν Δογματική καί τήν πατερική διδασκαλία, καί στίς ἐτερόδοξες πηγές, εἶχε καταλήξει ἀπό νέος στήν διδασκαλία τῆς αὐθεντικῆς Δογματικῆς. Ἦθελε νά καθορίσῃ τήν διαφορά τῆς δυτικῆς θεολογίας ἀπό τήν πατερική ὀρθόδοξη θεολογία καί στήν συνέχεια ἤθελε νά δώσῃ ἀσφαλῆ κριτήρια, γιά νά διακρίνουν οἱ φοιτητές τήν ὀρθόδοξη ἀπό τήν δυτική θεολογία.

Κατ' ἀρχάς, στίς ἐπιστολές πού ἀπέστειλε στόν π. Γεώργιο Φλωρόφσκυ, ὁ ὁποῖος τότε δίδασκε στήν Θεολογική Σχολή τοῦ Χάρβαρντ, διαβάζουμε μερικές πληροφορίες γιά τόν τρόπο καί τήν μέθοδο τῆς διδασκαλίας του. Σέ ἐπιστολή μέ ἡμερομηνία 22 Σεπτεμβρίου 1959 γράφει τίς διδασκαλικές ἐμπειρίες του.

«Τήν περασμένη ἐβδομάδα ἀρχίσαμε τά μαθήματα στό Brookline καί διδάσκω ἑννέα ὥρες. Πηγαίνω Δευτέρα-Τετάρτη-Παρασκευή ἀπό τίς 9.30'-12.30'. Τούλάχιστον τό ὥράριό μου δέν ἔχει κενά. Οἱ δευτεροετείς καί τριτοετείς τοῦ θεολογικοῦ κλάδου ἔχουν πολύ κακή κατάρτιση στήν ὅποια θεολογία διδάχτηκαν καί θά εἶναι δύσκολο νά διορθωθοῦν οἱ κακές συνήθειες στόν τρόπο σκέψης τους. Οἱ πρωτοετείς θά εἶναι ἐντάξει, νομίζω, ἀφοῦ θά διδαχθοῦν μαθήματα θεολογίας γιά πρώτη φορά»¹.

Σέ μιά μεταγενέστερη ἐπιστολή του στίς 15 Σεπτεμβρίου 1960, δηλαδή τόν ἐπόμενο χρόνο, γράφει στόν π. Γεώργιο Φλωρόφσκυ:

«Γιά τήν ὥρα συζητάω ἄν πρέπει νά συνεχίσω μέ τό θέμα "Ὁ Ἁγ. Αὐγουστῖνος καί ὁ Αὐγουστινιανισμός" γιά τίς ἐξετάσεις κορμοῦ ἢ νά τό ἀλλάξω στόν νέο-πλατωνισμό. Τό πρῶτο θά ἄξιζε τόν κόπο, ἀλλά τό δεύτερο θά εἶναι πιό περιορισμένο χρονολογικά καί πιό σημαντικό γιά τήν πατερική ἀνατολική παράδοση, ἰδιαίτερα τήν ἱστορική περίοδο πού μέ ἀφορᾷ γιά τήν εἰδικότητα καί τήν διατριβή. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά φέτος στήν Σχολή διδάσκω ἕνα μάθημα "Ἱστορία τῆς Δυτικῆς Θεο-

¹ Μητροπολίτου Ναυπάκτου καί Ἁγίου Βλασίου Ἱεροθέου, π. Ίωάννης Ρωμανίδης, ἕνας κορυφαῖος δογματικός θεολόγος τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἐκδ. Ἱερᾶς Μονῆς Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου (Πελαγίας), σελ. 148

λογίας" από τον Αύγουστino στον Όκκαμ τό πρώτο τεράμηνο καί στην συνέχεια για τήν διαμάχη του Jansenism τό δεύτερο τετράμηνο. "Έτσι θά κάνω προσεκτική μελέτη προετοιμαζόμενος για τίς διαλέξεις μου»².

Φαίνεται καθαρά ότι τον άπασχολούσε έντονα ή «ιστορία τής Δυτικής θεολογίας», άφοϋ δίδασκε σέ φοιτητές που γεννήθηκαν καί μεγάλωσαν στην Άμερική καί γνώρισαν αυτήν τήν θεολογία, όποτε θέλει νά τους δώση τά άπαραίτητα κριτήρια για νά ξεχωρίζουν τήν Όρθόδοξη θεολογία από τήν Δυτική θεολογία.

Μερικοί δικοί μας θεολόγοι σήμερα κρίνουν τον π. Ιωάννη Ρωμανίδη ότι περιορίστηκε στα κείμενα των Πατέρων τής Έκκλησίας, καί μάλιστα των ήσυχαστών Πατέρων καί δέν άσχολήθηκε μέ τους δυτικούς θεολόγους.

Όμως, τό αντίθετο συμβαίνει. Έλάχιστοι γνώρισαν τήν δυτική θεολογία (Ρωμαιοκαθολική-Προτεσταντική), όπως τήν γνώριζε εκείνος, γιατί τήν σπούδασε στα δικά τους Πανεπιστημιακά Κέντρα Σπουδών. Άκριβώς, έπειδή γνώριζε πολύ καλά τήν δυτική θεολογία, γι' αυτό καί μπορούσε νά μιλήση γι' αυτήν, έχοντας, όμως, άύθεντικά κριτήρια.

Άργότερα, ύστερα από μεγάλη πείρα που απέκτησε, άσχολήθηκε μέ τήν θεολογία των Θεοπτών Πατέρων που έκφράζουν τήν έμπειρική άποκάλυψη, τής όποιας βάση είναι ή μέθεξη τής καθαρτικής, φωτιστικής καί θεοποιοϋ ένεργείας του Θεοϋ.

Γιά τό πώς δίδασκε τό μάθημα τής Δογματικής στην Θεολογική Σχολή του Τιμίου Σταυροϋ Βοστώνης έχουμε διατυπωμένη μιά μαρτυρία του φοιτητοϋ του Πρωτ. π. Στεφάνου Άβραμίδη, τήν όποία εξέφρασε κατά τήν παρουσίαση του δίτομου έργου μου τής «Έμπειρικής Δογματικής» που έγινε στην Άθήνα, στην «Στορά του βιβλίου» στις 19 Ιανουαρίου 2011. Έκεϊ ό π. Στέφανος Άβραμίδης, μεταξύ των άλλων είπε:

«Ό π. Ιωάννης, όμως, μάς άνοιξε τά μάτια καί καταλάβαμε, ότι αυτός ό άσκητικός τρόπος ζωής των γονιών μας είχε σκοπό νά μάς διδάξη τήν άγάπη τήν άνιδιοτελή, τήν άγάπη, ή όποία *ού ζητεί τά έαυτης*, καί ότι ό τρόπος αυτός τής ζωής βοηθοϋσε στό νά έπιτύχουμε τήν κάθαρση των παθών. Συνεπώς, ή εϋσέβεια καί ή εϋλάβεια των άπλών μας γονιών ήταν στην πράξη έφαρμοσμένη, όρθόδοξη θεραπευτική άγωγή.

Ό π. Ιωάννης μάς έδωσε νά καταλάβουμε ότι τά δόγματα τής Όρθοδοξίας έκφράζουν μέ τον καλύτερο -άνθρωπίνως δυνατόν- τρόπο, τήν άποκαλυπτική έμπειρία των θεουμένων Πατέρων καί Αγίων τής Έκκλησίας. Τά δόγματα, όμως, είναι μόνον όδοδεΐκτες. Όταν ό καθένas, έφ' όσον ό Θεός του τό χαρίσει, ζήση τή δική του Πεντηκοστή, όταν δηλαδή τό Πνεϋμα τό Άγιο τον όδηγήσει εις πᾶσαν τήν

² Ένθ. άν. σελ. 151

ἀλήθειαν, τότε κατανοεῖ ὅτι ἡ ἐμπειρία ὑπερέχει τοῦ δόγματος καί ὅτι ὁ Θεός οὔτε Τριάδα εἶναι, οὔτε Μονάδα, ἀλλά ἐπέκεινα καί τῆς Τριάδος καί τῆς Μονάδος.

Στά πρῶτα του μαθήματα, μᾶς συνέστησε νά διαβάσουμε τήν διατριβή του *Τό Προπατορικό Ἀμάρτημα*, ὡς εἰσαγωγή στήν Πατερική Θεολογία τῆς ἀρχηγόνου Ἐκκλησίας καί -ᾶς μή σᾶς φανῆ παράξενο- μᾶς ἔβαλε νά μελετήσουμε ὅλα τά διάφορα φιλοσοφικά συστήματα, ἀρχαῖα καί σύγχρονα, μέ ἔμφαση στά φιλοσοφικά συστήματα τοῦ Πλάτωνα, τοῦ Ἀριστοτέλη καί τοῦ Πλωτίνου. Ὁ σκοπός του ἦταν νά γνωρίσουμε τόν τρόπο σκέψεως τῶν Ἑλλήνων καί τή νοοτροπία πού ἐπικρατοῦσε κατά τήν ἐποχή πού διατυπώθηκαν τά δόγματα.

Ἔτσι θά μπορούσαμε νά καταλάβουμε γιατί ὀρισμένοι αἰρετικοί ἔπασαν στήν αἵρεση ἐπιχειρώντας τήν ἐφαρμογή ὀρισμένων φιλοσοφικῶν κατηγορημάτων σκέψεως στά δόγματα τῆς Ἐκκλησίας.

Μετά, γιά νά μπορέσουμε νά καταλάβουμε τήν σχολαστική θεολογία, ἔπρεπε νά γνωρίζουμε καλά τήν φιλοσοφία τοῦ Ἀριστοτέλη, ἀφοῦ οἱ σχολαστικοί ἐφάρμοσαν σχεδόν ὀλόκληρο τό φιλοσοφικό σύστημα τοῦ Ἀριστοτέλη στήν θεολογία τους, ταυτίζοντας τόν Θεό μέ τό *πρῶτον κινοῦν ἀκίνητον*. Οἱ συνέπειες βεβαίως μᾶς εἶναι γνωστές: ἡ διδασκαλία περί κτιστῆς χάριτος, ἡ ταύτιση οὐσίας καί ἐνεργείας κ.ᾶ.

Στήν συνέχεια μᾶς τόνιζε τήν διαφορά μεταξύ τῆς πατερικῆς διδασκαλίας περί δικαιοσύνης καί δικαιοσύνης καί ἐκείνης τῶν σχολαστικῶν. Γιά τούς Πατέρες δικαιοσύνη = ζωοποίησης. *Ἐγώ ἤλθον ἵνα ζωὴν ἔχητε καί περισσόν ἔχητε*, ἐνῶ γιά τούς σχολαστικούς ἡ δικαιοσύνη ἦταν μιά ὑπόθεση δικανική: ἡ ἱκανοποίηση τῆς Θεῆς Δικαιοσύνης, τῆς ὀργῆς ἐνός σκληροῦ καί ἀδέκαστου Θεοῦ, ὁ ὀποῖος ἀπαιτοῦσε μιά ἄπειρη θυσία γιά τήν ἱκανοποίηση μιᾶς προσβολῆς κατά τῆς ἄπειρῆς Του δικαιοσύνης.

Σ' ὅλα αὐτά ἔδινε ἔμφαση ὁ π. Ἰωάννης, διότι ἡμασταν Ὀρθόδοξοι, πού στήν Ἀμερική ζοῦσαμε μέσα σέ μιά λαοθάλασσα ἀπό Ρωμαιοκαθολικούς καί Προτεστάντες, ὀρισμένοι ἐκ τῶν ὀποίων ἦταν ἐπιθετικοί μέ σκοπό νά μᾶς προσηλυτίσουν στήν πλάνη τους, καί ἡ διδασκαλία τοῦ π. Ἰωάννου γινόταν σχεδόν πάντοτε ἐν ἀντιδιαστολῇ πρὸς τά ὅσα πίστευαν οἱ γείτονές μας Λατῖνοι καί Προτεστάντες»³.

Στήν συνέχεια ὁ π. Στέφανος Ἀβραμίδης ἐξέθεσε μιά σύνοψη τοῦ τρόπου τῆς διδασκαλίας τοῦ π. Ἰωάννου Ρωμανίδη. Εἶπε:

«Γιά νά μᾶς βοηθήση νά διακρίνουμε τήν ὀρθόδοξη διδασκαλία ἀπό τή νόθο, μᾶς δίδασκε τίς ἐξῆς θεολογικές ἀρχές πού διέπουν τήν πατερική, τήν ὀρθόδοξη θεολογία:

³ Ἐνθ. ἀν. σελ. 444-445

1^{ov}: ή διάκριση μεταξύ κτιστοῦ καί άκτίστου. "Ακτιστος εἶναι μονάχα ό Θεός, καί ἄρα μόνον ό Θεός εἶναι φύσει άθάνατος. "Όλα τά ἄλλα εἶναι κτιστά καί, συνεπῶς, φύσει θνητά. Άκόμα καί ή ψυχή, πού εἶναι μέν άθάνατη ὄχι, ὅμως, κατά φύση αλλά κατά χάρη.

2^{ov}: τό έντελῶς διάφορον μεταξύ άκτίστου καί κτιστοῦ, κάτι πού άποκλείει τήν άγαπητή στους δυτικούς θεολόγους analogia entis, καί

3^{ov}: ή διάκριση μεταξύ οὐσίας καί ένεργείας.

"Επειτα διδαχθήκαμε τήν θεολογία τοῦ ἱεροῦ Αύγουστίνου, τό πῶς άποκλίνει από τήν ὀρθόδοξη πατερική διδασκαλία καί πῶς διαμόρφωσε τά διάφορα θεολογικά ρεύματα τῆς Δύσεως.

Μετά άκολούθησε ή διδασκαλία περί άσκητικῆς θεολογίας καί πορείας τοῦ ανθρώπου από τήν κάθαρση μέχρι τήν θέωση, μέ ἔμφαση τῶν ὄσων άναφέρουν στά συγγράμματά τους οἱ ἅγιοι Συμεών ό Νέος Θεολόγος καί Γρηγόριος ό Παλαμᾶς, αλλά καί ὄσα βλέπουμε στήν ζωή τῶν άγίων.

Τέλος μᾶς δίδασκε περί Συνόδων καί γιά τά Δογματικά καί Συμβολικά Μνημεῖα τῆς Ὄρθοδόξου Ἐκκλησίας.

"Εχοντας τόν π. Ἰωάννη καθηγητή επί τέσσαρα συναπτά ἔτη -διότι ή φοίτηση στήν Θεολογική Σχολή Βοστώνης διαρκοῦσε ἑπτά χρόνια- συνδεθήκαμε στενά.

Πρῶτα άπ' ὄλα ή άγάπη μου γιά τό μάθημά του. Μετά ή κοινή καταγωγή. Τρίτον ό κοινός Πνευματικός Πατέρας. Ὡς γνωστόν, ό π. Ἰωάννης εἶχε σάν Πνευματικόν Πατέρα, διδάσκαλο καί μέντορα τόν π. Γεώργιο Φλωρόφσκι. Εἶχα καί ἄγώ τήν ιδιαίτερη εὐλογία νά ἔχω ἔξομολόγο τόν π. Γεώργιο, ό ὁποῖος δέν ἦταν μόνον διακεκριμένος θεολόγος αλλά καί ἕνας ἅγιος Κληρικός μέ πολλή ταπείνωση, κατανόηση (κατανόηση ὄχι καταξίωση) καί πρό παντός μέ πολλή άγάπη. Συχνά τόν π. Γεώργιο τόν επισκεπτόμουν εἴτε στήν Ρωσική Ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Τριάδος στήν Βοστώνη εἴτε στό σπίτι του κοντά στήν πλατεία Harvard, στό Cambridge»⁴.

Φαίνεται ή έπαγωγική μέθοδος πού άκολουθοῦσε ό π. Ἰωάννης Ρωμανίδης στό μάθημα τῆς Δογματικῆς. "Εδινε στους φοιτητές του καθαρά ἔρμηνευτικά κλειδιά, πρῶτα γιά νά διακρίνουν τήν ὀρθόδοξη θεολογία από τήν δυτική θεολογία, ὕστερα τους εἰσήγαγε στήν άσκητική διδασκαλία τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καί ἔπειτα τους παρουσίαζε τίς άποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, ἔρμηνεύοντας τά Πρακτικά τους.

Πρόκειται γιά πολύ σημαντική καί έπαγωγική μέθοδο διδασκαλίας τῶν Δογμάτων πού γινόταν τό 1960, δηλαδή, πρίν 63 χρόνια, ὄταν ἔδῳ στίς Θεολογικές Σχολές κυκλοφοροῦσαν ὄλα τά δυτικά θεολογικά ρεύματα, χωρίς νά ὑπάρχουν

⁴"Ενθ. άν. σελ. 446-447

αύθεντικά ὀρθόδοξα κριτήρια, πού εἶναι ἡ πράξη καί θεωρία, δηλαδή ἡ μέθεξ ἡ καθαρτικῆς, φωτιστικῆς καί θεοποιοῦ ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ.

2. Τό περιεχόμενο τῆς δογματικῆς του

Μετά τήν κοίμηση τοῦ π. Στεφάνου Ἀβραμίδη ἡ κόρη του Ἔφη Ἀβραμίδου, ἐπειδή γνώριζε τόν σύνδεσμό μου καί μέ τόν πατέρα της καί μέ τόν π. Ἰωάννη Ρωμανίδα, μοῦ παρέδωκε τμήμα τοῦ ἀρχείου τοῦ πατέρα της, μέ ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα.

Μεταξύ τῶν ἄλλων στοιχείων πολύ ἐνδιαφέρον ἔχουν οἱ σημειώσεις πού εἶχε στήν κατοχή του ὁ π. Στέφανος ἀπό τίς παραδόσεις τοῦ π. Ἰωάννου Ρωμανίδα στήν Θεολογική Σχολή Βοστώνης κατά τό ἔτος 1960-1961 (σελ. 126) καί τό ἔτος 1961-1962 (σελ. 113). Ἐπίσης, ὑπάρχουν καί διάφορα κείμενα (σελ. 81) καί ἄλλα κείμενα καί σημειώσεις.

Ὅταν διαβάξη κανεῖς ὅλο αὐτό τό ὑλικό διαπιστώνει ὅτι δέν προέρχονται ἀπό κείμενα τά ὁποῖα ἐδόθησαν ἀπό τόν Καθηγητή τους, ἄλλωστε ὁ π. Ἰωάννης Ρωμανίδα δέν συνήθιζε νά δίνει γραπτές σημειώσεις, καθώς ἐπίσης διευκολυνόταν νά ὁμιλῇ στήν ἀγγλική γλῶσσα, σέ ἀγγλόφωνους, μάλιστα, φοιτητές, ἀλλά εἶναι σημειώσεις πού κρατοῦσαν διάφοροι φοιτητές του, τῶν ὁποίων τά ἀρχικά πολλές φορές τίθενται στό τέλος τῶν σημειώσεων. Πιθανολογεῖται ὅτι τίς ἔβλεπε ὁ π. Ἰωάννης, γιατί σέ πολλές λέξεις ὑπάρχουν διορθώσεις καί συμπληρώσεις. Στίς σημειώσεις αὐτές ὑπάρχουν τά ἐξῆς ἀρχικά τῶν ὀνομάτων καί ἐπωνύμων αὐτῶν πού τίς κρατοῦσαν: Ν.Τ., Σ.Β., Γ.Σ. δθκ, Σ.Λ.Α., Σ.Σ. δγκ, Σ.Δ.Β., Σ.Α./πκ, Σ.Α./δκ, Σ.Α./δκ, Ν.Φ./δγκ κ.ἄ.

Πάντως, οἱ σημειώσεις αὐτές δείχνουν καθαρά τήν ἐξαιρετική γνώση τῆς Ὀρθόδοξης θεολογίας, πού εἶχε ὁ π. Ἰωάννης καί ὅλων τῶν θεολογικῶν ρευμάτων πού ἐπικρατοῦσαν τότε στήν Ἀμερική. Ἦταν ἕνας ὄριμος δογματικός θεολόγος, ἐνῶ ἦταν στήν ἡλικία τῶν 33 ἐτῶν. Ἦταν φαινόμενο.

Θά παραθέσω τά περιεχόμενα τῶν ἐξαμήνων τῶν μαθητῶν τῆς Δογματικῆς καί τῶν δύο ἀκαδημαϊκῶν ἐτῶν (1960-1961 καί 1961-1962), τά ὁποῖα προφανῶς τοῦς τά εἶχε παραδώσει ὁ ἴδιος ὁ π. Ἰωάννης Ρωμανίδα.

Δογματική Α' (1960-1961)

Μέρος Α'

1. Εἰσαγωγικά

α. Ὅρισμός καί σκοπός τῆς Δογματικῆς

β. Σχέσις λογικῆς καί Ἀποκαλύψεως, πίστεως καί γνώσεως

γ. Οί τρεῖς τρόποι γνώσεως περί Θεοῦ γενικῶς

1. Φυσικός
2. Προφητικός καί ἄμεσος
3. Βιβλικός

δ. Γενικά τινά περί τοῦ γνωστοῦ τοῦ Θεοῦ

ε. Γενικά τινά περί τῶν προσιτῶν εἰς τοὺς Προφήτας, Ἀποστόλους καί Ἁγίους ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ

στ. Γενικά τινά περί τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως ἐκ σωτηριολογικῆς ἀπόψεως καί ἡ θέσις ἐν αὐτῇ τῆς Ἁγίας Γραφῆς

ζ. Οἱ Πατέρες ὡς ἐρμηνευταί τῶν Γραφῶν

η. Ἡ σχέσις τῆς πατερικῆς θεολογίας πρὸς τὰ ἄλλα μαθήματα τῆς θεολογίας

θ. Ἡ σχέσις τῆς πατερικῆς θεολογίας πρὸς τὴν ποιμαντορίαν καί τὴν καθημερινήν μας ἐν Χριστῷ ζωὴν ἐν γένει

ι. Ὁ σωτηριολογικός ποιμαντικός καί πρακτικός χαρακτήρ τῆς Ὁρθοδόξου πατερικῆς θεολογίας

2. Ἡ ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀντλουμένη μέθοδος τῆς Ὁρθοδόξου δογματικῆς θεολογίας

3. Ἡ Ἁγία Γραφή

α) Ὁ Κανὼν τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἐν γένει

β) Θεοπνευστία τῆς Ἁγίας Γραφῆς

1. Ἡ μηχανική καί κατὰ γράμμα θεωρία
2. Ἡ ἠθική θεωρία τῶν φιλελευθέρων Προτεσταντῶν
3. Ἡ κατ' ἔννοιαν δυναμική Θεοπνευστία κατὰ τοὺς Ἑλληνας Πατέρας γενικῶς

γ) Ἡ περί Ἀποκαλύψεως διδασκαλία τῶν Ἑλλήνων Πατέρων καί σύγχρονος κριτικῆ τῆς βίβλου

δ) Ὁ τρόπος ἐρμηνείας τῆς Ἁγίας Γραφῆς καί εἰδικῶς τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης

1. Ἡ κατὰ γράμμα ἐρμηνεία
2. Ἡ ἀλληγορικὴ ἐρμηνεία
3. Ἡ τυπολογικὴ ἐρμηνεία

4. Ἡ Ἱερά Παράδοσις

- α. Αί δημιουργικά, προνοητικά, σωστικά και άγιαστικά ενέργειαι τοῦ Θεοῦ ὡς κέντρον καί κύριον ὑποκείμενον τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως καί ἡ ἔκφανσις αὐτῶν ἐν τῇ Ἁγίᾳ Γραφῇ, διδασκαλία καί μυστηριακῆ ζωῆ τῶν ἐν Χριστῷ ζώντων
- β. Ἡ θέσις τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ εἰδικότερον
- γ. Αἱ περί Λατρείας Παραδόσεις (τελετουργική, ἀρχιτεκτονική, εἰκονογραφία, ἅγια λείψανα, κανδήλια κτλ.) τῆς Ὁρθοδοξίας ὡς ἐκφάνσεις τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας καί τῆς μυσταγωγίας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος
- δ. Τό Ὁρθόδοξον βίωμα ὡς ἔκφρασις τοῦ Ὁρθοδόξου Δόγματος

Μέρος Β΄

Ἀπλή Θεολογία

1. Τό γνωστόν τοῦ Θεοῦ
  - α) Τό γνωστόν τοῦ Θεοῦ ἄνευ εἰδικῆς ἀποκαλύψεως
  - β. Τό γνωστόν τοῦ Θεοῦ διά τῆς Ἀποκαλύψεως
  - γ. Τό εἰς τούς ἁγίους καί ἀγγέλους γνωστόν τοῦ Θεοῦ
    1. Ἡ διδασκαλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καί τῆς Καινῆς Διαθήκης καί τῶν Ἑλλήνων Πατέρων
    2. Ἡ καταδικασθεῖσα αἵρεσις τῆς Δύσεως
  - δ) Αἱ ἐνδείξεις περί τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ καί τά περί αὐτῶν λογικά καί φιλοσοφικά ἐπιχειρήματα
  - ε) Ἡ ἔμφυτος ἐν τῷ ἀνθρώπῳ γνῶσις περί τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ καί τά ὅρια αὐτῆς
2. Ἰδιότητες, Προσόνητα, Ἐνέργειαι τοῦ Θεοῦ, ἢ περί θείων ὀνομάτων
3. Οἱ τρεῖς καθολικαί σχέσεις τοῦ Θεοῦ· ἡ κατ' οὐσίαν, ἡ καθ' ὑπόστασιν (ἢ κατ' οὐσίαν) καί ἡ κατ' ἐνέργειαν.
4. Τά Ὑποστατικά ἰδιώματα
  - α. Ὁ Πατήρ καί τά περί τοῦ ὀνόματος
    1. Τό ἀγέννητον, τό ἀγέννητον καί ἄναρχον
    2. Τό γεννᾶν
    3. Τό ἐκπορεύειν
    4. Τό ἐξ οὔ
    5. Τό θέλειν, ποιεῖν, κτίζειν, ἐνεργεῖν, ζωοποιεῖν, προνοεῖν κτλ.

β. Ὁ Υἱός καί τά περί τοῦ ὀνόματος

1. Τό γεννητόν, τό ἀγένητον καί συνάναρχον
2. Εἰκόν τοῦ Πατρός
3. Τό δι' οὗ
4. Τό θέλειν, τό ποιεῖν, τό κτίζειν, ἐνεργεῖν, ζωοποιεῖν, προνοεῖν, σώζειν κτλ.

γ. Τό Ἅγιον Πνεῦμα καί τά περί τοῦ ὀνόματος

1. Τό ἐκπορευτόν, ἀγένητον καί συνάναρχον
2. Εἰκόν τῆς Εἰκόνας
3. Τό ἐν ᾧ
4. Τό θέλειν, ποιεῖν, ἐνεργεῖν, κτίζειν, ζωοποιεῖν, προνοεῖν, σώζειν κτλ.

δ. Ὁ Ἀληθινός, ἡ Ἀλήθεια καί τό Πνεῦμα τῆς Ἀληθείας

Ὁ Σοφός, ἡ Σοφία, τό Πνεῦμα τῆς Σοφίας

Ὁ ζῶν, ἡ ζωή καί τό Πνεῦμα τῆς ζωῆς

Ὁ Δυνατός, ἡ Δύναμις καί τό Πνεῦμα τῆς Δυνάμεως κτλ.

5. Ἡ Μοναρχία τοῦ Πατρός. Ἡ Ὑπερούσιος Θεαρχία. Ἡ πηγαία Θεότης

Ὁ Πατήρ ἡ μόνη αἰτία καί πηγή τῆς Τρισυποστάτου Θεότητος

6. Τά ὀνόματα Θεός καί Θεότης

7. Τό γεννᾶν καί ἐκπορεύειν ἐν ἀντιβολῇ πρός τό ἐξ οὗ, τό δι' οὗ καί τό ἐν ᾧ.

8. Τό γεννᾶν καί τό ἐκπορεύειν ἐν ἀντιβολῇ πρός τό θέλειν, ποιεῖν, κτίζει, προνοεῖν, ζωοποιεῖν, σώζειν καί ἀγιάζειν.

9. Ἀνακεφαλαίωσις τοῦ περί τῆς Ἁγίας Τριάδος Δόγματος ἐξ ἐπόψεως τῆς Ὀρθοδόξου γνωσιολογίας καί σωτηριολογίας

10. Ἡ περί Ἁγίας Τριάδος ὀρολογία πρό τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Τά ὀνόματα Θεός, Πατήρ, Υἱός καί Ἅγιον Πνεῦμα καί ἡ σημασία τῆς γεννήσεως καί ἐκπορεύσεως, ὁ λεγόμενος ἡμι-ἀρειανισμός τῶν πρώτων Πατέρων (ἡ θεωρία τοῦ Πεταβίου Petavius)

11. Τό ὁμοούσιον

α. Παῦλος Σαμοσατεύς

β. Ὁ Μέγας Ἀθανάσιος καί οἱ ὄροι Οὐσία καί Ὑπόστασις

- γ. Οί Μεγάλοι Καππαδόκαι καί ὁ τελικός καθορισμός τῆς χρήσεως τῶν ὄρων οὐσία καί ὑπόστασις.
- δ. Ὁ ἅγ. Αὐγουστῖνος καί ἡ περί Τριάδος Μεθοδολογία καί ὀρολογία αὐτοῦ
- ε. Γενικά τινα περί τοῦ ὄρου «φύσις» ἐν τῇ Ἀλεξανδρινῇ Θεολογία (Ἡ μία φύσις τοῦ Λόγου σεσαρκωμένη)

12. Αἱ Τριαδικαί Αἱρέσεις

- α. Τροπικοί Μοναρχιανοί
- β. Δυναμικοί Μοναρχιανοί
- γ. Ἄρειος
- δ. Εὐνόμιος
- ε. Filioque (καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ).

Αὐτό ἦταν τό περιεχόμενον τῶν παραδόσεων στό μάθημα τῆς Δογματικῆς, τοῦ ἔτους 1960-1961, ἀπό ἕναν ὄριμον θεολόγον πού τότε ἦταν στήν ἡλικία τῶν 33 ἐτῶν!!

Ἐγώ παρηκολούθησα ὡς φοιτητής Δογματική στήν Θεολογική Σχολή Θεσσαλονίκης τό ἔτος 1967-1968, δηλαδή ἑπτὰ χρόνια μετά ἀπό τήν χρονολογία πού παραδιδόταν ἡ Δογματική στούς φοιτητές τοῦ Τιμίου Σταυροῦ Βοστώνης, καί βλέπω τήν τεράστια διαφορά. Αὐτά πού παρέδιδε ὁ π. Ἰωάννης Ρωμανίδης τότε, τά ἔμαθα πολύ ἀργότερα, ὕστερα ἀπό πολλή ἔρευνα.

* * *

Θά παρουσιάσω καί τά περιεχόμενα τῆς διδασκαλίας τῆς Δογματικῆς τό ἐπόμενο ἔτος, ἦτοι τό Α΄ ἐξάμηνον τοῦ 1961-1962, μέ τόν τίτλον «Δογματική Β΄ Θεολογικοῦ».

Δογματική Β΄ (1961-1962)

ΧΡΙΣΤΟΛΟΓΙΑ

1. Χριστολογία ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ, Ἀποκαλυπτικῇ Φιλολογία καί Καινῇ Διαθήκῃ.
2. Χριστολογία Δυναμικῶν Μοναρχιανῶν
3. Χριστολογία Τροπικῶν Μοναρχιανῶν
4. Χριστολογία τοῦ Ἀρείου
5. Χριστολογία τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου

6. Ἡ ἐξ ἐπόψεως Χριστολογίας καί Τριαδολογίας ἀντίδρασις τῶν ἐξῆς:
  - α. Εὐσταθίου Ἀντιοχείας
  - β. Διοδώρου Ταρσοῦ
  - γ. Θεοδώρου Μοψουεστίας
7. Χριστολογία τῶν Καππαδοκῶν Πατέρων
8. Χριστολογία τοῦ Ἀπολλιναρίου
9. Αἱ φιλοσοφικαί προϋποθέσεις τῆς Χριστολογίας τοῦ Παύλου Σαμοσατέως, Ἀρείου, Θεοδώρου Μοψουεστίας, καί Νεστορίου
10. Αἱ φιλοσοφικαί προϋποθέσεις τῶν Ἀντιοχειανῶν (Νεστοριανιζόντων) θεολόγων ἐν ἀνατολῇ πρὸς τὴν βιβλικὴν μέθοδον τῶν Καππαδοκῶν καί Ἀλεξανδρινῶν Πατέρων
11. Τὰ προβλήματα ὀρολογίας Σχολῶν Καππαδοκίας, Ἀντιοχείας, Ἀλεξανδρείας καί Ρώμης.
12. Ἡ Τρίτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος
  - α. Νεστόριος
  - β. Κύριλλος Ἀλεξανδρείας
  - γ. Συμφιλίωσις τοῦ 433 μεταξύ Ἰωάννου Ἀντιοχείας καί Κυρίλλου καί ἡ Δογματικὴ βάσις αὐτῆς
  - δ. Ἡ ἀποδοχὴ ἢ ἀπόρριψις αὐτῆς ἐν Συρίᾳ καί Αἰγύπτῳ καί τὰ δημιουργηθέντα θεολογικά κόμματα
  - ε. Ἀνασκόπησις συγγραμμάτων καί ἐπιστολῶν ἐχόντων σχέσιν πρὸς τὴν Χριστολογικὴν διαμάχην τῆς περιόδου ταύτης.
13. Τὰ πρό καί μετὰ τὴν Ληστρικὴν Σύνοδον
  - α. Χριστολογία Εὐτυχοῦς καί ἡ καταδίκη αὐτοῦ τῷ 448
  - β. Ἡ ὑπὸ τοῦ Διοσκόρου ἐγκατάλειψις καί συμφιλιωτικῆς γραμμῆς τοῦ Κυρίλλου καί αἱ κατὰ τῶν Ὁρθοδόξων καί Νεστοριανιζόντων θεολογικαί καί πολιτικαί ἐνέργειαι αὐτοῦ
14. Ἡ Τετάρτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος
  - α. Ὁ ὄρος τῆς Συνόδου
  - β. Αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Κυρίλλου ἐγκριθεῖσαι ὑπὸ τῆς Συνόδου
  - γ. Ὁ Τόμος τοῦ Λέοντος, ἡ κατ' αὐτοῦ ἀντίδρασις καί ἡ τελικὴ ἀποδοχὴ αὐτοῦ.

- δ. Τά αίτια τῆς καταδίκης τοῦ Διοσκόρου καί τό σχίσμα τῶν Μονοφυσιτῶν
15. Ἡ περί τήν Δ΄ Οἰκουμενικήν Σύνοδον
- α. Τό ἐνωτικόν τοῦ Ζήνωνος καί τό Ἀκακιανόν σχίσμα
- β. Τά αίτια τῆς ἀντιδράσεως τῶν Μονοφυσιτῶν κατά τῆς Δ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου
16. Ἡ Ἐκκλησιαστική Πολιτική τοῦ Ἰουστίνου καί ἡ ἄρσις τοῦ Ἀκακιανοῦ σχίσματος τῷ 519 καί αἱ τοπικάί σύνοδοι
17. Ἡ Ε΄ Οἰκουμενική Σύνοδος
- α. Ἡ θεωρία περί Chalcedonianism καί Neo-Chalcedonianism
- β. Ὁ Λεόντιος Βυζάντιος καί ἡ ἐνυποστασία
- γ. Ὁ Σεβῆρος Ἀντιοχείας
- δ. Ἰουλιανός Ἀλικαρνασσοῦ καί οἱ Ἀφθαρτοδοκῆται
- ε. Ὁ Μέγας Ἰουστινιανός ὡς θεολόγος
- στ. Ὁ ὄρος τῆς Συνόδου ἐν σχέσει πρός τήν Δ΄ Οἰκ. Σύν.
18. Ἡ ΣΤ΄ Οἰκουμενική Σύνοδος
- α. Ἡ διδασκαλία περί μιᾶς ἐν Χριστῷ ἐνεργείας καί ὁ Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης
- β. Σωφρόνιος Ἱεροσολύμων καί ἔκθεσις τοῦ Ἡρακλείου
- γ. Μονοθελητισμός
- δ. Μάξιμος Ὁμολογητής καί τά περί φυσικοῦ καί γνωμικοῦ θελήματος
- ε. Ὁ ὄρος τῆς Συνόδου

Οἱ τίτλοι τῶν περιεχομένων τῆς Δογματικῆς δόθηκαν ἀπό τόν ἴδιο τόν π. Ἰωάννη Ρωμανίδη καί τά ὑπόλοιπα εἶναι σημειώσεις ἀπό διάφορους φοιτητές τῶν ὁποίων τά ἀρχικά τῶν ὀνομάτων τίθενται σέ μερικές ἀπό τίς σημειώσεις, ὅπως ἀνέφερα στήν ἀρχή τοῦ κειμένου αὐτοῦ. Πάντως, φαίνεται ἡ πληρότητα τῆς παρουσίας τῆς Δογματικῆς τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας ἀπό ἕναν νέο τότε Θεολόγο, τόν π. Ἰωάννη Ρωμανίδη.

3. Μερικά ἀποσπάσματα ἀπό τίς σημειώσεις

Ὅλες οἱ σελίδες τῶν σημειώσεων αὐτῶν προσφέρουν ἀφθονο θεολογικό ὕλικό, παρουσιάζουν τήν ὀρθόδοξη δογματική διδασκαλία γιά διάφορα θέματα. Γιά

νά λάβουν κάποια γνώση οι αναγνῶστες από τό περιεχόμενο τῶν μαθημάτων, θά παραθέσω μερικά ἀποσπάσματα ἀπό τίς Σημειώσεις τῆς Ὁρθόδοξου Δογματικῆς.

α) Ὁ σκοπός τῆς Ὁρθόδοξης Δογματικῆς

«Ἡ Ὁρθόδοξος Δογματική ἔχει σωτηριολογικήν σημασίαν· δηλαδή ἀσχολεῖται μέ θέματα, τά ὁποῖα ἀφοροῦν τήν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου. Δέν εἶναι μία ἀφηρημένη ἔννοια, ὅπως τά διάφορα φιλοσοφικά συστήματα, τά ὁποῖα ἔχουν σχέσιν μέ τήν ἠθική τοῦ ἀνθρώπου κτλ.

Ἡ Ἐκκλησία ἔχει δύο σκοπούς· ἀφ' ἑνός μὲν διεξάγει πόλεμον κατὰ τοῦ διαβόλου, τοῦ κακοῦ, τῶν ἐχθρῶν κτλ. ἀφ' ἑτέρου δέ ἐργάζεται ὑπέρ τῆς σωτηρίας τοῦ Χριστιανοῦ διά τῆς τελειοποιήσεως αὐτοῦ, ἐν Χριστῷ».

«Ὁ σκοπός τῆς Δογματικῆς εἶναι νά ὀδηγήσῃ τόν ἄνθρωπον εἰς ὀρθήν ἀντίληψιν περί τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ καί τοῦ θελήματος Αὐτοῦ. Ἀσχολεῖται μέ τάς διαφόρους ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, ὅπως π.χ. τήν δημιουργικήν ἐνέργειαν, τήν σωστικήν ἐνέργειαν, τήν τελειωτικήν ἐνέργειαν, τήν ἁγιαστικήν ἐνέργειαν, τήν θεοτικήν ἐνέργειαν, κ.ἄ. Γενικῶς ὀμιλεῖν, ὑπάρχουν ἐν τῷ κόσμῳ τρεῖς (3) ἐνέργειαι:

1. Ἡ τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια· ἡ ἀγιάζουσα, ἡ σώζουσα καί προνοοῦσα ἐνέργεια, ἡ ὁποία εἶναι ἄκτιστος φυσική ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ καί λέγεται παρουσία καί Δόξα τοῦ Θεοῦ.

2. Ἡ τῶν κτισμάτων ἐνέργεια· κάθε κτιστή φύσις ἔχει κτιστή ἐνέργειαν.

3. Ἡ τοῦ διαβόλου ἐνέργεια· εἶναι ἐν τῇ πραγματικότητι κτιστή ἐνέργεια. Ὁ διάβολος εἶναι κτίσμα, ἀλλά πρός καλυτέραν κατανόησιν, ἡ ἐνέργεια τοῦ διαβόλου ὑποδιαιρεῖται (ἀπό τήν κτίσιν).

Ὅταν συναντῶμεν ἄκτιστον ἐνέργειαν, τήν ἀποδίδομεν εἰς τήν ἄκτιστον φύσιν, τ.ἔ. τόν Θεόν, καί παραλλήλως, κτιστήν ἐνέργειαν εἰς τά κτίσματα. Τό κτίσμα δέν δημιουργεῖ, ἀλλά μόνον ὁ Θεός· ἄρα ἡ δημιουργική ἐνέργεια εἶναι τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἀκτίστου. Οὕτω, βλέπομεν τήν διαφοράν μεταξύ τῆς κτιστῆς καί ἀκτίστου φύσεως διά τῶν ἐνεργειῶν, δηλ., ἀφ' ἑνός, τῶν ἐνεργειῶν τῶν κτισμάτων καί ἀφ' ἑτέρου τῶν τοῦ Θεοῦ. Διό καί ὑπάρχει 1) ὁ ἐνεργῶν, 2) ἡ ἐνέργεια καί 3) τό ἐνεργηθέν.

Μεταξύ τῶν κτισμάτων, ἐνῶ ὅλαι αἱ οὐσίαι εἶναι καλαί (ὡς καί τοῦ διαβόλου), ἐν τούτοις αἱ ἐνέργειαι δέν εἶναι πάντοτε καλαί. Ὁ διάβολος κατ' οὐσίαν εἶναι καλός (ἐπειδή ἐδημιουργήθη ἀπό τόν Θεόν), ἀλλά κατ' ἐνέργειαν καί βούλησιν εἶναι κακός. Ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος λέγει, ὅτι ὅποιος ἄνθρωπος ὑπάρχει ὑπό τήν ἐνέργειαν τοῦ Σατανᾶ, εἶναι ἀδύνατον νά φθάσῃ εἰς ὀρθήν ἀντίληψιν περί Θεοῦ, διότι θά συγχέῃ τάς ἀντιλήψεις του περί κτιστῶν καί ἀκτί-

στων ενεργειών. Μάλλον, ή όλη εργασία του διαβόλου είναι να επιφέρη σύγχυσι εντός του ανθρώπου μεταξύ κτιστών και άκτιστων, μεταξύ καλών και κακών ενεργειών.

Κατά την αρχαίαν εποχήν, προτου ή Έκκλησία προσπαθήση να διδάξη κατηχούμενον τινα, ούτος έπρεπε να αγωνισθί κατά του διαβόλου, και να φθάση εις πνευματικήν κατάστασιν δεκτικότητος του σπόρου του Θεου, τής διδασκαλίας του Χριστου. έπρεπε να γίνη ευφορος γή. Ούτως, ό εισερχόμενος εις κατήγησιν ήδύνατο να άπαρνηθί τό έαυτου συμφέρον, να καταλάβη καλώς την διδασκαλίαν του Χριστου και δέν θά βλέπη και καταλαμβάνη τά πάντα από συμφεροντολογικής άπόψεως. Διά τής άσκήσεως ταύτης, έπαυε ή σύγχυσις μεταξύ του έαυτου θελήματος και του θελήματος του Θεου. Όταν ένας έμάνθανε να διακρίνη μεταξύ ενεργειών του Θεου και του Σατανά, τότε ή Έκκλησία έπροχώρει να του άποκαλύπτη τά τής κατηγήσεως διδάγματα. Ούτως, ή αρχαία Έκκλησία είχε άσκητικόν χαρακτήρα...

Προτου ένας γίνη θεολόγος, έπρεπε να άσκηθί, διότι ό θεολόγος έπρεπε να είναι εις θέσιν να διακρίνη μεταξύ των πνευμάτων, μεταξύ των ενεργειών του Θεου και του διαβόλου. Ο τρόπος αυτός έχει πρακτικόν και θεολογικόν χαρακτήρα. Έάν ό άνθρωπος δέν έχη τά μέσα διά να διακρίνη μεταξύ των ενεργειών του Θεου και του διαβόλου, γίνεται σύγχυσις και ούτω πολύ δύσκολον να έπαναφερθί ένας αίρετικός. Πρέπει ό διάβολος να καταπάθη, και να καταστραφί, και τουτο ήτο δυνατόν (και νύν) μόνον όταν διακρίνηται ή διαφορά των του Θεου και διαβόλου ενεργειών.

Εις την αρχαίαν Έκκλησίαν προτου κάποιος κατηχούμενος βαπτισθί, έπρεπε να μάθη περί των ενεργειών του διαβόλου και πώς πρέπει να προφηλάττηται από αυτου. έπίσης, περί ενεργειών του Θεου και πώς ό Θεός καταστρέφει τον διάβολον, και πώς ό άνθρωπος συνεργάζεται μέ τον Θεόν ίνα καταστραφί ό διάβολος. Εις την αρχαίαν Έκκλησίαν ό κατηχούμενος πλησιάζων τό βάπτισμα, όχι μόνον έπρεπε να άπαρνηθί τον Σατανά, άλλ' έπίσης, έπρεπε να πωλήση τά υπάρχοντά του.

Εις την Δύσιν γίνεται σύγχυσις των ενεργειών. ένέργειαι τινες, αι όποϊαι εν τή Ανατολή άποδίδονται τώ Σατανά, εν τή Δύσει άποδίδονται τώ Θεώ».

β) Οί τρείς τρόποι γνώσεως του Θεου

«Τό κύριον γνώρισμα τής Όρθοδόξου θεολογίας είναι ή γνώσις περί των ενεργειών του Θεου, ή όποία γνώσις έρχεται ως εξής:

1) Φυσικός Τρόπος (διά παρατηρήσεως τής φύσεως, ή όποία είναι έσφαλμένη).

2) Προφητικός και Άμεσος Τρόπος.

3) Βιβλικός Τρόπος.

Σύμφωνα με έβραϊκάς υποθέσεις εκτός από τήν άπλην πίστιν εις ύπαρξιν Θεοϋ (φυσικός τρόπος), ύπάρχουν δύο τρόποι γνώσεως τοϋ Θεοϋ.

Προφητικός τρόπος. Ό τρόπος αυτός είναι ή αυτή συνάντησις Θεοϋ και Προφήτου, διά τής οποίας ό Προφήτης βλέπει τήν δόξαν τοϋ Θεοϋ, φωτίζεται ό νοϋς του περί θελήματος και ένεργείας τοϋ Θεοϋ, βλέπει τόν Θεόν ένεργοϋντα (δηλαδή δόξαν ή παρουσίαν τοϋ Θεοϋ), αλλά τό τί είναι ό Θεός ποτέ δέν δύναται νά ξεύρη, διότι ό Θεός δέν είναι αυτή αϋτη ή ένεργεια.

Βιβλικός τρόπος. Οί Προφήται και άλλοι έγραψαν τό θέλημα τοϋ Θεοϋ (τό όποιο άπεκαλύφθη εις αυτούς) εις βιβλία, και δι' αυτό έχομεν συλλογήν Άγίας Γραφής. Ό άνθρωπος άνευ τής άμέσου γνώσεως τοϋ Θεοϋ δύναται νά μάθη περί Αϋτοϋ διά τών γραπτών λόγων τών Προφητών και άλλων. Είναι τό μέσον, διά τοϋ όποίου ό Ίσραήλ μαθάνει τό θέλημα τοϋ Θεοϋ και τήν ένεργειαν Αϋτοϋ. Οϋτως, ό Βιβλικός τρόπος είναι ό έμμεσος τρόπος μαθήσεως περί τοϋ Θεοϋ, περί θελήματος και ένεργείας Αϋτοϋ (Μακάριοι οί μή ιδόντες και πιστεύσαντες). Οϋτως ή πιστεύεις ως οί Προφήται ή δέν πιστεύεις. Ό φιλόσοφος ακολουθεϊ τελείως διάφορον δρόμον, και οϋτος δέν είναι οϋτε Ίουδαϊος οϋτε Χριστιανός...

Εις τήν Παλαιάν Διαθήκην ό Θεός άποκαλύπτει τήν ένεργειάν Του, βλέπομεν δέ Αϋτόν ένεργοϋντα. Πουθενά, όμως, δέν ύπάρχει άποκάλυψις τοϋ "τί έστι Θεός", αλλά μόνον "τί κάμνει". Είναι άποκάλυψις τής άκτίνος δόξης τοϋ Θεοϋ. Ό Θεός ένεργεί δι' ώρισμένων τρόπων εις τήν ιστορίαν. Ό Θεός τής Παλαιᾶς Διαθήκης και τής Καινῆς Διαθήκης είναι ό Θεός τοϋ Άβραάμ, τοϋ Ίσαάκ και τοϋ Ίακώβ, ό Θεός τοϋ Ίσραήλ, ό όποιος ένήργησε γενικῶς έν τῷ Ίσραήλ. (Έκάλεσε τόν Άβραάμ, άπεκαλύφθη εις τόν Μωϋσέα, εις τήν Έρυθράν Θάλασσαν, και εις τήν Έξοδον, έδωσε Κριτάς και Βασιλείς τῷ Ίσραήλ. Όλα αυτά δηλοϋν τήν ένεργειαν τοϋ Θεοϋ έν τῷ Ίσραήλ).

Η ένεργεια αϋτη τοϋ Θεοϋ έν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ είναι πολύ καθαρά, οϋχι μία άφηρημένη έννοια. Είναι ό κατ' έξοχήν Βασιλεύς τοϋ Ίσραήλ. Όλα τά όνόματα, τά όποια αναφέρονται τῷ Θεῷ έν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ, αναφέρονται εις τήν ένεργειαν Αϋτοϋ και οϋχι εις τήν οϋσίαν Του. Ό Θεός άποκαλύπτει τήν δόξαν, δύναμιν, ένεργειαν και τό θέλημά Του. Είναι αδύνατον διά τόν άνθρωπον νά γνωρίζη πῶς σκέπτεται ό Θεός. Και ή δόξα τοϋ Θεοϋ είναι άρρητος και άκατάληπτος. Ό άνθρωπος γνωρίζει τήν δόξαν Του μόνον όταν τήν βλέπη (δι' άποκάλυψεως), άλλ' οϋχι ως γνώσιν, σκέψιν, ή ιδέαν τής λογικῆς...

Δυνάμεθα μόνον νά όμιλήσωμεν διά τās ένεργείας τοϋ Θεοϋ, οϋχι τό τί είναι ό Θεός. Άρα ό βασικός χαρακτήρ τής όμιλίας τοϋ ανθρώπου περί Θεοϋ είναι περιγραφικός, όμιλεϊ δέ ό άνθρωπος περί ένεργείας τοϋ Θεοϋ εις τήν ιστορίαν. Έφ'

ὅσον ὁ ἄνθρωπος, ὅταν ὁμιλῇ περὶ Θεοῦ ἀναφέρεται μόνον εἰς τὴν ἐνέργειαν Αὐτοῦ, δὲν εἶναι δυνατόν νά κάμνη τοῦτο ἄνευ τῆς Ἁγίας Γραφῆς (Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης), ἡ ὁποία ἔχει περιγραφικόν χαρακτήρα, δηλαδή περιγράφει τό τί ἐνήργησε ὁ Θεός ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἄρα, ἡ Βίβλος εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὴν συζήτησιν ἢ ὁμιλίαν περὶ Θεοῦ.

Ἐπὶ ἄλλῃ, ὑπάρχει μία ριζικὴ διαφορὰ μεταξύ τῆς φιλοσοφικῆς μεθοδολογίας καὶ τῆς Ὀρθοδόξου θεολογικῆς μεθοδολογίας. Ἡ μὲν φιλοσοφία προϋποθέτει συγγένειαν μεταξύ τοῦ ἀνθρωπίνου νοός καὶ τοῦ Θεοῦ. Εἰς τὴν ἐβραϊκὴν σκέψιν ὑπάρχει κάποια συγγένεια, ἀλλὰ δὲν ἀνήκει αὕτη εἰς τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι θεῖον δῶρον τῷ ἀνθρώπῳ ἢ μᾶλλον «θεία χάρις», ἡ ὁποία εἶναι ἄκτιστος. Ἐφ' ὅσον εἶναι ἄκτιστος ἡ θεία χάρις, δὲν ἀνήκει εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. Ἡ θεία Χάρις εἶναι ἐνέργεια ἢ δόξα τοῦ Θεοῦ. Ὁ μόνος τρόπος διὰ τοῦ ὁποίου δύναται ὁ ἄνθρωπος νά ἴδῃ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ εἶναι διὰ τῆς θείας Χάριτος· "ἐν τῷ φωτί σου (δηλαδή ἐν τῇ δόξῃ σου) ὁψόμεθα φῶς (φῶς = δόξα καὶ οὐχὶ οὐσία)".

Ἐπομένως, εἶναι ἀδύνατον μεθοδολογικῶς νά συστηματοποιήσῃ ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία τὴν θεολογίαν της. Δὲν δύναται νά ὑπάρχῃ φιλοσοφικὴ μεθοδολογία εἰς τὴν Ὀρθόδοξον θεολογίαν. Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἐρμηνεύουν τὴν Ἁγίαν Γραφήν, δίχως νά θεολογοῦν ξεχωριστά, καὶ ἐκ τῆς ἐρμηνείας ταύτης εὐρίσκεται ἡ θεολογία τῆς Ἐκκλησίας. Ἐάν πατήρ τις ἔγραψε συστηματικόν ἔργον, ἦτο πολεμικόν, ἔχον σκοπὸν νά πολεμήσῃ τοὺς αἰρετικούς, ἐθνικούς, καὶ φιλοσόφους.

Ἔγιναν προσπάθειαι ὑπὸ πολλῶν νά ἐρμηνεύσουν καὶ δογματίσουν φιλοσοφικῶς, ἀλλὰ οἱ τοιοῦτοι καταδικάσθησαν ὡς αἰρετικοί, π.χ. Ὠριγένης, Ἄρειος, Εὐνόμιος, Νεστόριος· ἐπίσης Σχολαστικοί τῆς Δύσεως ὡς ὁ Ἄνσελμος καὶ Θωμᾶς Ἀκινάτος εἶναι αἰρετικοί».

γ) Ἡ Θεοπνευστία καὶ ἡ ἐρμηνεία τῆς Ἁγίας Γραφῆς

«Ὁ ἀνώτερος τρόπος τοῦ γνωρίζειν τὸν Θεόν εἶναι ἡ ὄρασις τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. Οἱ γράψαντες τὴν Ἁγίαν Γραφήν εἴτε εἶδον τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ (ἀμέσως) εἴτε ἔγραψαν διὰ τὴν πείραν ἄλλων ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι εἶδον τὴν δόξαν (ἐμμέσως).

Ὁ σκοπὸς τῆς Ἁγίας Γραφῆς εἶναι παιδαγωγικός. Τό ἰδεῖν τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ εἶναι φαινόμενον, διότι εἶναι μία πείρα, ἡ ὁποία ὑπερβαίνει τὴν λογικὴν τοῦ ἀνθρώπου (ἂν καὶ ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου καταλαμβάνει τρόπον τινα, ὅτι κατὰ τὴν πείραν ταύτην πραγματικῶς μετέχει τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ)· ὑπερβαίνει δέ τὰ τοῦ ἀνθρώπου λογικά κατηγορήματα καὶ φωτίζει τὸν νοῦ του. Συνεπῶς ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ἐφωτίσθη διὰ τῆς πείρας ταύτης συνήθως εἶναι εἰς θέσιν νά διδάξῃ τὸν λαόν περὶ τοῦ Θεοῦ, περὶ τῆς δόξης Αὐτοῦ.

Οὕτως οἱ ἀναγνώσται τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἔχουν ἔμμεσον γνῶσιν περὶ τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία ἔρχεται διὰ τῶν συγγραμμάτων τῶν Προφητῶν, Ἀποστόλων καὶ Ἀγίων. Ὁ ἄμεσος τρόπος γνώσεως τῆς δόξης, δηλαδή δι' ὀράσεως, δέν ἔπαυσε μέ τούς Ἀποστόλους, ἀλλά συνεχίσθη ὑπὸ τῶν Πατέρων, οἱ ὁποῖοι ἀμέσως εἶδον τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ (καὶ ἀκόμη σήμερον ὑπάρχουν ἀσκηταί, οἱ ὁποῖοι βλέπουν τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ δι' ὀράματος). Διότι πολλοὶ Πατέρες εἶδον τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ· διό καὶ λέγονται Θεόπνευστοι εἰς τὰ τροπάρια τῆς Ἐκκλησίας».

«Πρέπει ὁ ἄνθρωπος νὰ διδάσκεται βαθμιαίως περὶ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ καὶ ὁ σκοπὸς ὅλης τῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας δηλαδή καὶ τῆς Ἁγίας Γραφῆς εἶναι ἡ ὄρασις τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, ἰδιαιτέρως εἰς τὴν παροῦσαν ζωὴν. (Μερικοὶ Πατέρες πρεσβεύουν ὅτι ὅστις δέν ἰδῆ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν ἐπὶ γῆς ζωὴν, θά φθάσῃ εἰς τὴν Κόλασιν). Ὅλαι αἱ ἐνέργειαι τοῦ Θεοῦ γίνονται ἐκ τοῦ Πατρὸς, διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι. Οἱ ὄροι «γέννησις» καὶ «ἐκπόρευσις» ἀναφέρονται εἰς τὴν οὐσίαν καὶ ὄχι εἰς τὴν ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ· δι' αὐτὸ καὶ οἱ ὄροι οὗτοι εἶναι ἀκατανόητοι εἰς τὸν ἄνθρωπον.

ἼΑρα ὑπάρχουν τρεῖς θεωρίαι περὶ Θεοπνευστίας·

1. **Κατὰ γράμμα ὑπαγορεύσεως** (ἀποκάλυψις λέξεων), ἐπικρατοῦσα ἐν τῇ Δύσει. Κατὰ τυφλὸν τρόπον ὁ Θεὸς ὑπηγόρευσε. Ἀλλὰ παρουσιάζονται πολλὰ προβλήματα. Ἐάν ὁ Θεὸς ὑπηγόρευσε, πῶς δύναται νὰ ὑπάρχουν ἐπιστημονικὰ λάθη;

2. **Ἡ ἀντίληψις περὶ Ἠθικῆς Ἐμπνεύσεως.** Οἱ φιλελεύθεροι Προτεστάντες (Harhack and Schleirmacher) λέγουν ὅτι οἱ Προφῆται καὶ οἱ Ἀπόστολοι εἶχαν κάποιαν ἔμπνευσιν ὅπως οἱ ποιηταί.

3. **Ἡ ἀντίληψις ἢ διδασκαλία τῶν Πατέρων, κατὰ τὴν ὁποίαν δέν ἀποκαλύπτονται λέξεις,** ἀλλὰ ὁ ἰδὼν τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ γράφει περὶ αὐτῆς ὑπὲρ τῆς ἀνάγκης τοῦ λαοῦ νὰ μάθουν περὶ αὐτῆς (πολλάκις ἕνας Προφήτης ὁ ὁποῖος ἐώρακε τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, δέν γράφει, ἀλλὰ ἀπλῶς διδάσκει καὶ ἕνας μαθητῆς ἢ ἀκροατῆς του γράφει αὐτὰ τὰ ὁποῖα λέγει ὁ Προφήτης). Σχετίζεται μέ τὴν θεωρίαν περὶ τοῦ ἀκτίστου Φωτός καὶ τοῦ πῶς πρέπει ὁ ἄνθρωπος νὰ φθάσῃ αὐτό. Οἱ Πατέρες προσέχουν τὴν ἔννοιαν καὶ ὄχι τίς λέξεις».

«Υπάρχουν τρεῖς τρόποι ἐρμηνείας τῆς Ἁγίας Γραφῆς· 1. Ὁ κατὰ γράμμα τρόπος (γραμματικὴ), 2. Ὁ ἀλληγορικὸς τρόπος, καὶ 3. Ὁ τυπολογικὸς τρόπος. Εἰς τὴν Πατερικὴν σκέψιν ἐπικρατεῖ κατὰ τὰ 90% ἡ τυπολογικὴ μέθοδος. Εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ὠριγένους καὶ Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως ἐπεκράτει ἡ ἀλληγορικὴ μέθοδος, ἀλλὰ τέλος ὑπετάχθη εἰς τὴν τυπολογικὴ μέθοδον. Ἐλάχιστοι σήμερον ἐρμηνεύουν ἀλληγορικῶς.

1. **Ἡ κατὰ γράμμα Ἐρμηνεία·** Ἡ κατὰ γράμμα μέθοδος τῆς ἐρμηνείας τῆς Ἁγίας Γραφῆς βαδίζει μέ τὴν κατὰ γράμμα θεοπνευστίαν (ὑπαγόρευσιν λέξεων). Οἱ

πεσβεύοντες τήν μέθοδον ταύτην ἀποβλέπουν εἰς τὰς περιγραφὰς τῆς Ἁγίας Γραφῆς, εἰς τὰς ἀκριβείας Αὐτῆς. Κατ' αὐτούς τὰ πράγματα ἔγιναν ἀκριβῶς ὅπως ἐγράφησαν. Ὁ Θεός εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν ἐπιστήμων ἄνευ ἐπιστημονικῶν λαθῶν, καὶ ἡ πραγματικὴ ἐπιστήμη τοῦ κόσμου εὐρίσκεται εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφήν, διότι ὁ Θεός ὑπαγόρευσε αὐτὴν κατὰ γράμμα. Π.χ. Πῶς ἔπλασε ὁ Θεός τόν κόσμον; Βλέπε τὰ δύο πρῶτα κεφάλαια τῆς Γενέσεως, τὰ ὁποῖα ἀναφέρουν ἐπιστημονικῶς τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.

2. Ἡ Ἀλληγορικὴ Ἑρμηνεία. Πολλοὶ Θεολόγοι τῆς Ἀλεξανδρείας προσεπάθησαν νὰ ὑπερπηδήσουν τὴν κατὰ γράμμα ἐρμηνείαν, διότι εἰς αὐτὴν εἶδαν πολλὰ ἐμπόδια· π.χ. ἡ Παλαιὰ Διαθήκη ἀναφέρει τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ἡλίας (ὁ Προφήτης τοῦ Θεοῦ), ἔσφαξε 400 ἱερεῖς τοῦ Βάαλ· ἐπίσης οἱ Ἑβραῖοι ἐστάλησαν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ὄχι μόνον κατέκτησαν τὴν χώραν, ἀλλὰ ἔσφαξαν πολλοὺς ἀνθρώπους. Οἱ ἐθνικοὶ προσήλυτοι ἐσκανδαλίσθησαν ἀπὸ τὰς διηγήσεις ταύτας τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ οὕτω προσεπάθησαν νὰ ἐφαρμόσουν τὴν ἀλληγορικὴν ἐρμηνείαν εἰς τὴν Παλαιάν Διαθήκην, ἀντὶ τῆς κατὰ γράμμα ἐρμηνείας. Ἡ ἀλληγορικὴ ἐρμηνεία μειώνει τὴν ἱστορικὴ ἀξίαν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, καὶ κατ' αὐτὴν ἡ Παλαιὰ Διαθήκη ἐγράφη οὕτως σάν παραβολὴ χάριν τῶν ἀγραμμάτων ἀνθρώπων. Αὐτὸς πού εἶναι φιλόσοφος ἐμβαθύνει ὄχι εἰς τὰ ἐξωτερικὰ πράγματα, ἀλλὰ διεισδύει εἰς τὰ φαινομενικὰ καὶ φθάνει εἰς τὴν πραγματικὴν διδασκαλίαν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.

Ἡ μέθοδος αὕτη τῆς Ἑρμηνείας ἐχρησιμοποιεῖτο ἐπίσης ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων κατὰ τὸν 3^{ον} αἰῶνα π.Χ. Ὅταν οἱ Σκεπτικοὶ καὶ οἱ Σοφισταὶ ἐπετέθησαν ἐναντίον τῶν διδασκαλιῶν τῆς μυθολογίας (τοῦ Ὀμήρου), ἤρχισαν νὰ ἐρμηνεύουν τὴν μυθολογίαν ἀλληγορικῶς (ἔγινε ἡ προσωποποιήσις τῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, ὡς π.χ. Ἀθηνᾶ ἐστὶ ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ).

Ὁ πρῶτος Ἑβραῖος, ὁ ὁποῖος ἐχρησιμοποίησε τὴν ἀλληγορικὴν ἐρμηνείαν εἰς τὴν Παλαιάν Διαθήκην ἦτο ὁ Φίλων ὁ Ἰουδαῖος. Οὗτος, π.χ. ἔδωσε τὴν ἐξῆς ἐρμηνείαν μιᾶς διηγήσεως τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Ὁ Ἰακώβ ἐκοιμήθη μέ τὸ κεφάλαιον τοῦ ἐπάνω εἰς τὴν πέτραν διότι προσπαθοῦσε νὰ εὔρη τὴν ἀλήθειαν. Κατὰ τὴν ἀλληγορικὴν ἐρμηνείαν, ἡ πέτρα ἦτο ἡ ἀλήθεια ἀπὸ τοῦ νοητοῦ κόσμου, καὶ δι' αὐτῆς ὁ Ἰακώβ ἐφωτίσθη. Εἶναι πολὺ φανερά ἡ ἐπίδρασις τῆς Πλατωνικῆς φιλοσοφίας ἐπὶ τὴν σκέψιν τοῦ Φίλωνος.

Ἡ Ἀλεξανδρινὴ σχολή (Ὠριγένης καὶ Κλήμης), ἐχρησιμοποίησαν τὴν ἀλληγορικὴν ἐρμηνείαν, ἡ ὁποία εἶχε δεχθῆ μεγάλην ἐπίδρασιν ἀπὸ τὴν Πλατωνικὴν Φιλοσοφίαν. Ἀλλὰ οἱ Πατέρες χρησιμοποιοῦν τὴν τυπολογικὴν ἐρμηνείαν, ἡ ὁποία καὶ ἐπικρατεῖ εἰς τὰ τροπάρια τῆς Ἐκκλησίας. Κατὰ τοὺς Πατέρας, ὁ Μωσαϊκὸς νόμος δέν εἶναι ἀμετάβλητος, δέν εἶναι ἀποκάλυψις ἀμεταβλήτων πραγμάτων, ἀλλὰ μᾶλλον παιδαγωγὸς εἰς τὸν Χριστιανισμόν. Δι' αὐτὸ καὶ δέν ὑπῆρχε σύγχυσις εἰς τὴν σκέψιν τῶν Πατέρων διότι ὑπῆρχον ἐλλείψεις εἰς τὸν Νόμον ἢ εἰς τὴν

πνευματικήν κατάστασιν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης (π.χ. ὁ Σολομών εἶχε 200 γυναί-
κας)· ἐγνώριζον καλῶς ὅτι ὁ νόμος αὐτός δέν εἶναι ἀμετάβλητος, ἀλλά παιδαγωγός.
Ὁ Χριστιανισμός ὑπερπηδεῖ τόν Μωσαϊκόν νόμον καί πηγαίνει ὑψηλότερα.

Κατά τόν 2^{ον} π.Χ. αἰῶνα, ὅταν οἱ Ἑβραῖοι ἦλθον εἰς ἐπαφήν μέ τούς Ἕλληνας
(ἀπό τῶ 331-141 ὑπό Ἑλληνικήν ἀρχήν), οἱ Φαρισαῖοι ὑπέστησαν ἐπιδράσεις ἀπό
τούς Ἕλληνας Φιλοσόφους, μία ἐξ ὧν ἦτο ἡ πίστις ὅτι ὁ Μωσαϊκός νόμος εἶναι
ἀμετάβλητος. Κατά τήν Πλατωνική Φιλοσοφίαν, ἐάν τις παραβῆ τόν νόμον τῆς
φύσεως, (ὡς π.χ. τήν δικαιοσύνην, ἡ ὁποία εἶναι ἔμφυτος ἢ φυσικός νόμος), εἶναι
ὑβρις καί τιμωρεῖται. Οὕτως ἡ φιλοσοφία αὕτη ἐπέδρασε πολύ εἰς τήν σκέψιν τῶν
Ἰουδαίων καί τέλος οἱ Φαρισαῖοι ἤρχισαν νά διδάσκουν ὅτι ὁ Μωσαϊκός νόμος
εἶναι ἀμετάβλητος καί δέν δύναται νά γίνῃ παράβασις αὐτοῦ. Ἡ διδασκαλία αὕτη
ἐπεκράτησε μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰησοῦ, καί βλέπομεν τούς Φαρισαίους νά
ἀσχολοῦνται μέ τήν γραφήν (τόν Νόμον) σάν νά ἦτο ἓνα φιλοσοφικόν βιβλίον.
Ἀπεδείχθη τελευταίως ὅτι οἱ Φαρισαῖοι ἀπετέλεσαν μίαν Φιλοσοφικήν αἵρεσιν, καί
ἀκόμη ὅτι ἐδέχθησαν τήν ἐνδυμασίαν τῶν Ἑλλήνων Φιλοσόφων. Οἱ Φαρισαῖοι
ἐχρησιμοποιοῦν τήν ἀλληγορικήν ἐρμηνευτικήν μέθοδον τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων,
καί δι' αὐτό ἦτο πάρα πολύ δύσκολον νά δεχθοῦν τήν διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ,
τῶν Ἀποστόλων καί τῆς Ἀποστολικῆς Συνόδου.

3. Ἡ Τυπολογική Ἑρμηνεία. Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἀκολουθοῦν τήν
μέθοδον ταύτην τῆς ἐρμηνείας τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἡ ὁποία ἀκολουθεῖ τήν ἐξῆς
γραμμήν· Ἐν ἱστορικόν γεγονός τοῦ παρελθόντος γίνεται τύπος τῆς ἐνεργείας τοῦ
Θεοῦ ἐν τῷ Ἰσραήλ. Τό ἱστορικόν γεγονός τοῦτο εἶναι πραγματικόν (παραλείπεται ἡ
ἀλληγορική ἐρμηνεία), καί χρησιμοποιεῖται ὡς τύπος ἢ παράδειγμα τοῦ πῶς θά
ἐνεργήσῃ ὁ Θεός εἰς ἄλλην ἱστορικήν περίπτωσιν τοῦ μέλλοντος.

Παίρνομεν, π.χ., τήν Ἔξοδον τῶν Ἑβραίων ἐκ τῆς Αἰγύπτου· τότε, οἱ Ἑβραῖοι
ἐπέρασαν τήν Ἐρυθράν Θάλασσαν, τώρα γίνεται τό βάπτισμα δι' ὕδατος· τότε οἱ
Ἑβραῖοι ἐσώθησαν δι' ὕδατος (θαλάσσης) καί νεφέλης, τώρα ἡμεῖς σωζόμεθα δι'
ὕδατος καί Ἁγίου Πνεύματος· τότε οἱ Ἑβραῖοι ἐσώθησαν ἀπό τόν Φαραῶ, τώρα
ἡμεῖς σωζόμεθα ἀπό τόν διάβολον. Καί εἰς ἀμφοτέρας τάς περιπτώσεις γίνεται τό
ἴδιον πρᾶγμα, ἡ σωτηρία, ἐνῶ αἱ περιπτώσεις εἶναι διαφορετικά.

Ἐπίσης, ὁ Ἀπόστολος Παῦλος χρησιμοποιεῖ τήν Τυπολογικήν Ἑρμηνείαν ὡς
ἐξῆς· Τό μάννα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εἶναι ἡ θεία Εὐχαριστία τῆς Καινῆς Διαθήκης.
Καί εἰς τάς δύο περιπτώσεις πραγματεύεται ἡ σωτηρία. Ἔρα, κάθε ἱστορικόν
γεγονός τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εἶναι τύπος τῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ. Οὕτως, ἔχομεν
συνδυασμόν μεταξύ τῆς Παλαιᾶς καί Καινῆς Διαθήκης. Πολλάκις, αἱ ἐρμηνεῖαι
κατά τήν Τυπολογικήν Μέθοδον φαίνονται ὑπερβολικά, ἀλλά τοῦτο δέν ἔχει
μεγάλην σημασίαν».

δ) Ἡ Ὁρθόδοξος Τριαδολογία καί Χριστολογία

«Τό δόγμα τῆς Ἁγίας Τριάδος καί τό δόγμα τῆς Χριστολογίας εἶναι ἀχώριστα καί ὁ χωρισμός αὐτῶν εἶναι ἀκατανόητος. Διά νά καταλάβῃ κάποιος τό Χριστολογικόν δόγμα πρέπει νά γνωρίζῃ τό δόγμα τῆς Ἁγίας Τριάδος.

Εἰς τό Τέταρτον Εὐαγγέλιον παρατηροῦμεν ἐν τῇ ὁμιλίᾳ τοῦ Χριστοῦ μετά τοῦ Φιλίππου, ὁ Χριστός λέγει ὅτι ἀφοῦ βλέπετε ἐμέ, ἐπίσης βλέπει τόν Πατέρα (Ἰω. 14, 9). Τό χωρίον αὐτό εἶναι μία καλλίστη πηγὴ τοῦ δόγματος περὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος, εἶναι τό κλειδί. Ὁ Υἱός εἶναι ἀκριβῆς εἰκὼν τοῦ Πατρός. Ἡ ἐνέργεια εἶναι μία· ὅταν, δηλαδή, ὁμιλεῖ ὁ Πατήρ, συνεπῶς ὁμιλεῖ καί Υἱός. Ἡ ἐνέργεια γίνεται διὰ τοῦ Υἱοῦ (Χριστοῦ) ἐκ μέρους τοῦ Πατρός. Ἡ μόνη διαφορά εἶναι ὅτι ὁ Πατήρ εἶναι τό Πρῶτον Πρόσωπον τῆς Ἁγίας Τριάδος καί ὁ Υἱός εἶναι τό Δεύτερον Πρόσωπον.

Οὕτω καί οἱ Προφῆται τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ὅταν βλέπουν τόν ἄγγελον Κυρίου (τό Δεύτερον Πρόσωπον τῆς Ἁγίας Τριάδος) λέγουν "εἶδον τόν Κύριον" (Πατέρα, Πρῶτον Πρόσωπον τῆς Ἁγίας Τριάδος). Ἰδοῦ ὁ παραλληλισμός μεταξύ τοῦ χωρίου τοῦ Εὐαγγελίου καί τοῦ ρητοῦ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης «εἶδον τόν Κύριον».

Ἄρα ἡ Ἁγία Τριάς πάντοτε ὑπῆρχε καί θά ὑπάρχη. Ὑπῆρχε καί ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ, ἀλλά κάπως σκοτεινῶς διότι ὁ Λόγος ἦτο ἄσαρκος, δέν εἶχε ἀνθρωπίνη φύσιν, ἀλλ' ἦτο ὁ "Κύριος τῆς Δόξης". Οὕτως, εἰς τὰς Βυζαντινάς εἰκόνας ὑπάρχει ὁ τίτλος «ὁ Ὄν», ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ τίτλος τοῦ «ἀγγέλου τοῦ Κυρίου». Ὁ Θεός τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εἶναι ὁ Θεός τοῦ Χριστιανισμοῦ, εἶναι ὁ ἴδιος (κατά τήν Βυζαντινὴν ἐποχὴν, ἡ ἐπιγραφή ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ ἦτο "ὁ Βασιλεὺς τῆς Δόξης", σήμερον "I.N.B.I.").

Δι' αὐτό καί ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ὅταν ἀντιμετώπισε τόν Χριστόν ἐν ὁράματι εἰς τὴν ὁδὸν πρὸς Δαμασκόν, ἀμέσως τόν ἐγνώρισε. Λέγει "Κύριε" καί πιστεύει. Δι' ὁράματος εἶδε τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ (θεωρία). Ἀντιμετώπισε τόν Χριστόν καί κατέλαβε ὅτι ὁ Θεός εἰς τόν ὁποῖον ἐπίστευε -ὁ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης- ἔγινε ἄνθρωπος. Εἶδε τὴν Θεότητα ἀντιμετωπίσας τόν Χριστόν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. Δέν εἶδε τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ - Χριστοῦ, ἀλλὰ μόνον τὴν ἐνέργειαν Αὐτοῦ καί μᾶς γράφει περὶ τῆς ἐνεργείας τοῦ Χριστοῦ, λέγων ὅτι εἶναι "Σοφός" διότι ἐνεργεῖ σοφῶς (μᾶλλον ὡς φῶς).

Ὁ Παῦλος ἀντιληφθεὶς ὅτι ὁ Θεός τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τόν Ὅποῖον αὐτός ἐλάτρευε ἔγινε ἄνθρωπος καί ἐθεώρησε, τρόπον τινα τοὺς Ἑβραίους "Ἡμι-χριστιανούς" (Ρωμ. ια', 32-40)· ἀλλὰ οἱ Ἑβραῖοι δέν κατενόησαν τὴν Παλαιάν Διαθήκην καί διέστρεψαν τὴν Ἑβραϊκὴν πίστιν. Οὕτως ἡμεῖς (οἱ Ὁρθόδοξοι) εἴμεθα ἡ Νέα Σιών, τό Νέον Ἰσραήλ, διότι προσκυνοῦμεν τόν Ἴδιον Θεόν, τόν Θεόν τοῦ Ἀβραάμ, Ἰσαάκ, Ἰακώβ, Ἡλίας, Παύλου, Ἀθανασίου κτλ. "ὁ Θεός τῶν Πατερῶν ἡμῶν».

«Πολλάκις ὁ Θεός παρουσιάζεται εἰς τοὺς Πατριάρχας καί Προφῆτας τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καί αὐτοὶ λέγουν ὅτι εἶδον "τόν ἄγγελον Κυρίου". Καί ὁμως ὁ

"Ίδιος ὁ ἄγγελος τοὺς πληροφορεῖ ὅτι "εἶμαι ὁ Ἰαχβέ". (Ὁ ὄνος τοῦ Βαρλαάμ εἶδε "τόν ἄγγελον Κυρίου" καὶ δέν προχωροῦσε. Ἐπίσης, ὁ ἄγγελος Κυρίου παρουσιάζεται εἰς τὸν Μωϋσῆν εἰς τὴν καιομένην βάτον). "Ἄρα, ποῖος εἶναι ὁ ἄγγελος αὐτός;

Ἐπάρχει ριζική διαφορά μεταξύ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως περὶ τοῦ "ἀγγέλου Κυρίου" ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ. Οἱ μὲν Δυτικοὶ πιστεύουν ὅτι ὁ ἄγγελος αὐτός εἶναι κτιστός, καὶ ὁ Θεός ὁμιλεῖ διὰ μέσου τοῦ κτιστοῦ αὐτοῦ ἀγγέλου... Ὁ Θεός, ὅμως, εἶναι παρὼν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ἀγγέλου, ὁ ὁποῖος λέγει: "Εγὼ εἶμι ὁ Ἰαχβέ". Οὕτως, αὐτοὶ οἱ ὁποῖοι βλέπουν τὸν "ἄγγελον Κυρίου", ἐπίσης βλέπουν τὸν Θεόν. Ὁ Θεός χρησιμοποιεῖ τὸν ἄγγελον ὡς ὄργανον τῆς Ἀποκαλύψεώς Του.

Οἱ δὲ Ἀνατολικοὶ πιστεύουν ὅτι ὁ ἄγγελος οὗτος εἶναι ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, τὸ Δεύτερον Πρόσωπον τῆς Ἁγίας Τριάδος, εἶναι ἡ "Σοφία τοῦ Θεοῦ", ὅπως τὸν χαρακτηρίζει ἡ Σοφία Σολομώντος. Ὁ Ἰουστῖνος ὁ Μάρτυς, ὡς καὶ ὄλοι οἱ Πατέρες, δίδουν ταύτην τὴν ἐρμηνείαν. Ὁ "ἄγγελος Κυρίου", δηλαδή εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Χριστός. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος (Α΄ Κορ. 10, 4) μᾶς λέγει ὅτι ἡ ἀκολουθοῦσα πέτρα ἐν τῇ ἐρήμῳ εἶναι ὁ Χριστός, τ.ἔ. ὁ Ἰαχβέ (πέτρα ἐν ἐρήμῳ), εἶναι ὁ ἄγγελος τοῦ Κυρίου, ἡ πέτρα τῆς σωτηρίας τῶν Ἑβραίων, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ Χριστός, ὁ ἄγγελος τοῦ Κυρίου ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ Κύριος τῆς δόξης "ὃν ἐσταύρωσαν οἱ ἄρχοντες τοῦ κόσμου τούτου"».

ε) Ὁρθόδοξος ἀνθρωπολογία

«Κατὰ τὸν Πλάτωνα ἡ πραγματικὴ ἀνθρωπότης εἶναι εἰς τὸν νοητὸν κόσμον. Διὰ νὰ ἰδῆ κανεὶς τὸν νοητὸν κόσμον, πρέπει νὰ ξεκινήσῃ ἀπὸ τὰ φαινόμενα, τὰ ὁποῖα καθρεπτίζουν τὴν ιδέαν, καὶ νὰ φθάσῃ εἰς τὸ πρῶτυπον. Ἡ πραγματικὴ γνῶσις τῆς ἀληθείας εἶναι νὰ γνωρίσωμεν τὴν ιδέα. Δι' αὐτὸ καὶ ὁ φιλόσοφος μελετᾷ τὰ φαινόμενα εἰς τὸν κόσμον.

Διὰ τοὺς Πλατωνικοὺς ὁ κόσμος οὗτος εἶναι μία κακὴ ἀντιγραφή. Οἱ παπικοὶ ταυτίζουν τὰς ιδέας τοῦ Πλάτωνος μὲ τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ. Ὡστε ὁ νοητὸς κόσμος τοῦ Πλάτωνος εἶναι ἡ Σοφία ἢ ὁ Λόγος διὰ τοὺς παπικοὺς. Δι' αὐτοὺς δέν ὑπάρχει διάκρισις οὐσίας καὶ ἐνεργείας. Ὄταν ὁ Θεός, λέγουν, ἐδημιούργησε τὸν κόσμον, ἀπλῶς ἀντέγραψε τὴν οὐσίαν Του. Δηλαδή ὁ κόσμος εἶναι μία ἀντιγραφή τοῦ ἀρχετύπου. Ὁ πρῶτος πού ἔκαμε τοιαύτην ταύτισιν ἦτο ὁ Αὐγουστῖνος. Ἐάν παραδεχθῶμεν τὰς προϋποθέσεις αὐτάς θὰ παρατηρήσωμεν ποῖα εἶναι ἡ θέσις τῆς φυσικῆς Θεολογίας τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Ὡστε, κατὰ τοὺς Δυτικούς, ἕνας ἀπλὸς ἀνθρωπος δύναται νὰ μάθῃ περὶ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, ἐάν μελετήσῃ τὸν παρόντα κόσμον. Οἱ Γνωστικοὶ λέγουν ὅτι ἕνας κατώτερος δημιουργὸς Θεός κακὴν ἀντιγραφήν τοῦ νοητοῦ κόσμου. Διότι ὁ Θεός εἶναι τέλειος καὶ τὸ τέλειον δέν ἀντιγράφεται. "Γίνεσθε τέλειοι, ὡς ὁ πατήρ ἡμῶν τέλειος ἐστί"».

«Εἰς τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν ὑπάρχει ἡ **ἀναλογία ὄντος**, καθ' ὃν μόνον διὰ τοῦ ἑνός δύναται κανεῖς νά μάθῃ τό ἄλλο. Ὡν ὁ Θεός, ὦν καί ὁ ἄνθρωπος. Ἄλλη ἀναλογία εἶναι ἡ **ἀναλογία πίστεως** διὰ τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος διὰ τοῦ κόσμου, ἀλλά περισσότερον διὰ τῆς πίστεως δύναται νά γνωρίσῃ τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοὺς Ὁρθοδόξους ἀντιγραφή τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ δέν ὑπάρχει. Ὅποιος πιστεύει εἰς αὐτό εἶναι αἰρετικός, βλάσφημος, ἀνορθόδοξος. Ἐπίσης, πιστεύουν ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ.

Εἰς τὴν Ἀνατολικὴν θεολογία ἓνα εἶναι τό ἀρχέτυπον. Ὁ Θεός καί ὄχι ἡ οὐσία. Ἡ μόνη ἀκριβὴς εἰκὼν τοῦ Πατρὸς εἶναι ὁ Υἱός καί ὄχι ὁ κόσμος. Ὁ ἄνθρωπος δέν εἶναι ἡ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ἐπλάσθη κατ' εἰκόνα. Ἡ μόνη διαφορὰ μεταξὺ Πατρὸς καί Υἱοῦ εἶναι ὅτι ὁ Πατὴρ εἶναι ἀγέννητος καί ὁ Υἱός γεννητός.

Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀντιγραφή τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. Ὁ Μωϋσῆς εἶδε τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ. Τί εἶδε ὅμως; Εἶδε ἓνα εἶδος; Ἡ βάτος ἦτο ἀφλεκτος. Ὡστε ὁ Μωϋσῆς εἶδε τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τί εἶδε εἶναι ἄρρητον καί ὄχι εἶδος πλατωνικόν. Λέξεις δέν ὑπάρχουν νά περιγράψουν τί εἶδε. Ὡστε ὁ ἄνθρωπος εἶναι εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, ἢ τῶν θείων θελημάτων. "Εἰκὼν εἰμί τῆς ἀρρήτου δόξης Σου". Τό γεγονός εἶναι ὅτι λέγεται καταχρηστικῶς εἰκὼν τοῦ Θεοῦ. Κυριολεκτικῶς ὁ ἄνθρωπος δέν εἶναι εἰκὼν τοῦ Θεοῦ. Οἱ καθ' ἑαυτοῦ εἰκόνες τοῦ Θεοῦ εἶναι ὁ Υἱός καί τό Ἅγιον Πνεῦμα. Ἐπίσης ἄλλας εἰκόνας εἶναι τά θεῖα καί τά ἀγαθὰ θελήματα. Δηλαδή κάθε πρᾶγμα ἔχει καί τὴν ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ κάθε ἄνθρωπος ἔχει τό ἀγαθὸν θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὅστις εἶναι ἡ εἰκὼν Θεοῦ. Αὕτη ἡ εἰκὼν ἐσκοτίσθη ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἔπεσε, ἀλλὰ δέν τὴν ἔχασε ὀλοτελῶς. Οἱ Πατέρες περιγράφουν τὴν θείαν ἐνέργειαν πού ὑπάρχει εἰς τὸν ἄνθρωπον, σάν σπινθῆρα, ὁ ὁποῖος σπινθὴρ εἶναι ἔτοιμος νά σβύσῃ, ἀλλὰ μέ τό βάπτισμα δυναμώνει. Δι' αὐτό καί ὁ Χριστός ἤλθε εἰς τὸν κόσμον νά διαφλέξῃ τά πάντα. Ἡ φλόγα αὕτη λέγεται σωστικὴ, θεοτικὴ, ἁγιαστικὴ. Εἰς ἀνθρώπους πού δέν ἀγωνίζονται τὸν καλὸν ἀγῶνα εἶναι κολαστικὴ φωτιά, πῦρ αἰώνιον.

Ἐάν συγκρίνωμεν τὰς δύο αὐτὰς παραδόσεις, θά παρατηρήσωμεν πόσον μακρὰ ἐβάδισαν οἱ Δυτικοὶ ἀπὸ τῶν Ἀνατολικῶν. Τό γεγονός εἶναι ὅτι δέν ἐδέχθησαν τὰς διδασκαλίας τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων ἂν καί λέγουν ὅτι τὰς δέχονται. Αἱ Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι δέν εἶναι ξεκάρφοτα φαινόμενα, ἀλλὰ ἀντανακλοῦν καί ἐκφράζουν τὰς διδασκαλίας τῶν Πατέρων. Δέν εἶναι δυνατόν νά ξεχωρίσῃ κανεῖς τὰς Συνόδους ἀπὸ τῶν Πατέρων, διότι οἱ Πατέρες εἶναι οἱ βάσεις τῶν Συνόδων. Πῶς, λοιπόν, οἱ Δυτικοὶ λέγουν ὅτι δέχονται τὰς Συνόδους, ἐνῶ ἀπορρίπτουν τὴν Πατερικὴν διδασκαλίαν περὶ Ἁγίας Τριάδος καί ἄλλα Χριστολογικὰ θέματα;».

«Κατὰ τοὺς Πατέρας ὁ Θεός ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον νά εἶναι ἐλεύθερος καί νά μείνῃ ἐλεύθερος. Ἡ οὐσία τῆς ἐλευθερίας εἶναι 1) νά ἀγαπᾷ τὸν Θεόν καί τὸν συνάνθρωπόν του χωρὶς νά ἐνδιαφέρεται διὰ τὸν ἑαυτόν του. Νά ἔχῃ τὴν ἑννοίαν

τῆς ἀνιδιοτελοῦς ἀγάπης ἢ ὅποια "οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς». 2) Ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη νά εἶναι μέτοχος τῆς ἀθανασίας τοῦ Θεοῦ (νά εἶναι ἀθάνατος κατὰ Χάριν), νά εἶναι κοινωνός καί θεατής τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. Καί ἐφ' ὅσον θά εἶναι κοινωνός τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, δέν θά εἶναι ὑπό τό κράτος τοῦ θανάτου καί τῆς φθορᾶς. 3) Βλέπων τήν δόξαν τοῦ Θεοῦ, θά εἶναι κοινωνός τῆς ἀληθείας. Ἡ ἀλήθεια αὕτη δέν εἶναι ἐπιστημονική ἀλήθεια, ἀλλά ἀλήθεια θρησκευτική. Δέν σημαίνει ὅτι ὅλα τὰ κτιστά εἶναι ψευδῆ. Ἡ μία εἶναι ἐπιστημονική ἀλήθεια, ἡ ἄλλη εἶναι θρησκευτική ἀλήθεια. Μεταξύ Θεοῦ καί κόσμου (κτισμάτων) δέν ὑπάρχει καμμία ὁμοιότης».

«Ἡ πίστις τῆς Ἐκκλησίας βασίζεται εἰς τήν Ἀποκάλυψιν διά τῆς πείρας τῶν προφητῶν, ἀποστόλων καί ἀγίων. Εἶναι πράγματα τὰ ὅποια εἶδαν μέ τά μάτια των. Ὅταν λέγη ὅτι ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο καί ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, αὐτό εἶναι τό μυστήριον τό ὅποῖον δέχεται τις διά τῆς πίστεως του καί τῆς θείας Χάριτος. Δέν εἶναι κάτι τό ὅποῖον ἀντιλαμβάνεται διά τῶν ἀνθρωπίνων συλλογισμῶν ἢ τῆς "κατά σάρκα" φιλοσοφίας.

Μόνον διά τῆς πίστεως καί οὐχί διά τῆς λογικῆς δυνάμεθα νά ἐννοήσωμεν τήν πεῖραν τήν ὅποیان εἶχον οἱ Ἀπόστολοι. Ὅλοι οἱ Ἀπόστολοι εἶχον τήν ἰδίαν πεῖραν, καί δι' αὐτόν τόν λόγον δέν ὑπάρχει θεολογία τοῦ Ἰωάννου ἢ τοῦ Πέτρου ἢ τοῦ Παύλου ἢ τοῦ Χαραλάμπους. Ὅλοι εἶχον τήν αὐτήν πίστιν καί ἔγραφαν διά τὰς εἰδικὰς ἀνάγκας τῶν πιστῶν».

«Οἱ Πατέρες λέγουν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεῖται ἀπό ψυχή καί σῶμα. Ἡ ψυχή εἶναι κτιστή ὅπως καί τό σῶμα, ἀλλά δέν γνωρίζομεν τό τί εἶναι ἡ οὐσία τῆς ψυχῆς. Ὁ Χρυσόστομος ἐρωτᾷ: Ποία εἶναι ἡ οὐσία τῆς ψυχῆς; Ὁ νοῦς ἢ ἡ λογική;».

Ὁ νοῦς εἶναι μία νοερά ἐνέργεια τῆς ψυχῆς ἢ ὅποια διαφέρει ἀπό τήν διάνοιαν. Ἐδῶ δέν ἐννοεῖ δύο συστατικά, ἀλλ' ἀπλῶς σημαίνει ὅτι ὁ νοῦς καί ἡ διάνοια (ἢ λογική) εἶναι δύο ἐνέργειαι τῆς ψυχῆς. Εἰς τήν ὁρολογίαν τοῦ Ἀριστοτέλους ὁ νοῦς ἰσοδυναμεῖ μέ τήν ποιητικὴν ψυχὴν.

Ὁ νοῦς, λέγουν οἱ Πατέρες εἶναι αὐτοτελής, αὐτοενέργητος διότι ἔτσι ἐδημιουργήθη. Εἰς τήν ἀρχικὴν (πρὸ τῆς πτώσεως) κατάστασιν, ὁ νοῦς δέν ἔπασχε ἀπό τήν φαντασίαν ἢ ἀπό τὰς αἰσθήσεις. Ὅταν, ὅμως, ὁ ἄνθρωπος ἔχει τήν Χάριν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τήν λαμβάνει τήν Χάριν εἰς τόν νοῦν του καί διά τοῦ νοός μετέχει ἡ διάνοια καί τό σῶμα. Νά μή λησμονήσωμεν ὅτι ὁ νοῦς εἶναι κτιστός καί ἀπλῶς μία ἐνέργεια τῆς ψυχῆς.

Εἰς τήν πεπτωκυῖαν κατάστασιν ἀδυνατοῦμεν νά διακρίνωμεν μεταξύ νοός καί διανοίας καί συγχέομεν αὐτάς τὰς δύο ἐνεργείας τῆς ψυχῆς. Κατ' ἀρχάς, ὁ Ἀδάμ εἶχε θεοπτίαν, ἀλλά μετὰ τήν πτῶσιν ἐσκοτίσθη καί ἐσυγχίσθη ἡ ἐνέργεια τοῦ νοός μετὰ τῆς ἐνεργείας τῆς διανοίας καί τώρα ἀσχολεῖται μέ τὰ κτιστά. Δύναται ὁ ἄνθρωπος νά ἐξετάσῃ τόν κτιστόν κόσμον διά τῆς λογικῆς, διότι ἡ λογική του δέν ἐσκοτίσθη, ἀλλά ὅσον ἀφορᾷ τόν νοῦν, τοῦ ὁποίου τό κατ' ἐξοχὴν ἔργον εἶναι νά

βλέπει τόν Θεόν, έπαθε σύγχυσις και έσκοτίσθη. Ή λογική δέν εΐναι τό μέσον διά τοϋ όποίου ό άνθρωπος βλέπει τόν Θεόν, αλλά διά τοϋ νοός και εις αυτό τό σημείον ό άνθρωπος όμοιάζει μέ τούς άγγέλους (οΐτινες λέγονται νοεραΐ οϋσίαι). Ή λογική ένέργεια τής ψυχής εΐναι κατωτέρα τής νοεράς. Διά αυτόν τόν λόγον διακρίνομεν μεταξύ νοεράς προσευχής και λογικής προσευχής.

Ό Σατανᾶς έσκοτίσε τόν νοϋ τοϋ ανθρώπου (και από "ύπερσυνείδητον", ό νοϋς έγινε "ύποσυνείδητον"). Όταν τῆ βοηθεία τοϋ Θεοϋ, ό άνθρωπος καθάριση τόν νοϋ του, τότε ή κατάσταση αυτή εΐναι ή ΐδια τοϋ Άδάμ πρό τής πτώσεως· δηλαδή ό νοϋς κυριαρχεί τήν διάνοιαν και τό σϋμα και ό άνθρωπος βλέπει τόν Θεόν.

Ό άνθρωπος όστις άσκήται και καταπολεμᾶ τόν Σατανᾶν δύναται, μέ τήν Χάριν τοϋ Θεοϋ, νά φθάση εις σημείον ώστε ό νοϋς νά προσεύχεται άκαταπαύστως ("άδιαλείπτως προσεύχεσθε") ένῶ τῆ διανοία δύναται νά κάνη τά καθημερινά καθήκοντά του. Διά τήν Όρθοδοξίαν, ό ιδεώδης έπίσκοπος εΐναι εκείνος όστις έχει άσκηθῆ και έχει μάθει τήν νοεράν προσευχήν και έπειτα έπιστρέφει εις τόν κόσμον και εκτελεΐ τά έπισκοπικά καθήκοντά του.

Εις τήν Δύσιν, τέτοιο πράγμα δέν νοεΐται διότι δι' αυτούς, είτε θά εΐσαι άσκητής είτε θά εΐσαι έπίσκοπος, αλλά όχι και τά δύο μαζί. Έτσι έχουν τά πράγματα εις τήν Δύσιν, διότι δέν γνωρίζουν οϋτε καταλαβαίνουν τό "άδιαλείπτως προσεύχεσθε" τό όποϊον αυτοΐ (ώς και μερικοί εκ τών ήμετέρων) έρμηνεύουν "άδιαλείπτως κάνετε καλά έργα"! Ή Όρθόδοξος Έκκλησία ποτέ δέν εΐχε τέτοιαν διάστασιν μεταξύ άσκητικής και κοσμικής ζωής».

στ) Θάνατος και άνιδιοτελής άγάπη

«Ό θάνατος εΐναι όπλον τοϋ διαβόλου καθ' όλης τής οικουμένης· εΐναι και όπλον τοϋ Θεοϋ κατά τοϋ διαβόλου. Ό Θεός έπλασε τόν άνθρωπον διά τήν άνιδιοτελή άγάπην. Ό άνθρωπος έπесе εις Διπλοϋν θάνατον. Στερημένος τής θείας Χάριτος, άδυνατεΐ νά πράξη τό καλόν, αν και θέλη νά πράξη τό καλόν. Έφ' όσον ευρίσκεται υπό τό κράτος τοϋ θανάτου, άδυνατεΐ νά ζῆ σύμφωνα μέ τόν άρχικόν του προορισμόν.

Έχει μέσα του τό ένστικτον τής αυτοσυντηρήσεως, τό όποϊον εκδηλοϋται διά δύο τρόπων -ψυχολογικῶς και σωματικῶς. Ό καθ' ένας ζητεΐ νά εξασφαλίση τόν έαυτόν του. Όταν προσπαθῆ νά εξασφαλίση τόν έαυτόν του ψυχολογικῶς, άμαρτάνει. Όταν προσπαθῆ ψυχικῶς, τότε βαδίζει πρός τήν σωτηρίαν. Ό άνθρωπος αναζητεΐ τήν σωματικήν ασφάλειαν, διότι χρειάζεται διατροφήν, στέγην, ένδύματα, κ.τ.λ. (νά προφυλάσσει από τά στοιχεΐα τής φύσεως). Εΐναι φανερόν ότι αυτομάτως ένδιαφέρεται διά τόν έαυτόν του. Εάν όχι, θά ηϋτοκτόνη. Τό νά ένδιαφέρεται διά ασφάλειαν σωματικῶς εΐναι φυσικόν φαινόμενον. Δέν εΐναι άμαρτία.

Ὁ ἴδιος ὁ Χριστός ἐνδιαφέρθη διὰ αὐτά. Καλοῦνται ταῦτα ἀδιάβλητα πάθη, ἀλλὰ δέν θεωροῦνται ἀμαρτίαι (λύπη, στεναγμός, κ.τ.λ. εἶναι ἀδιάβλητα πάθη ὅταν ἔχουν καλόν σκοπόν). Διά τούς Πλατωνικούς, ὅλα αὐτά εἶναι ἀμαρτήματα, ἔνεκεν τῆς φυλακῆς τῆς ψυχῆς εἰς τό σῶμα· ἀνήκουν εἰς τό ἐπιθυμητικόν καί εἰς τό θυμοειδές.

Ὅταν ὁ ἄνθρωπος εὐρίσκειται εἰς κατάστασιν ὅπου τά ἀδιάβλητα πάθη ἀναφέρονται εἰς ψυχολογικήν ἀμαρτίαν, τότε εἰσέρχεται εἰς τήν σφαῖραν τῆς ἀμαρτίας. Ἀντιμετωπίζει πάντοτε τό χάσμα τοῦ θανάτου, τῆς ἀνυπαρξίας, τῆς ἐλλείψεως σημασίας νοήματος ἐν τῇ ζωῇ. Αἰσθάνεται τήν ἀνάγκην νά ἀποδείξῃ ὅτι ἔχει κάποιαν ἀξίαν ἵνα ἐξασφαλίσῃ περαιτέρω τήν σωματικήν του ὑπαρξιν. Ὁ ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος ἀναζητεῖ τήν ψυχολογικήν ἀσφάλειαν ἀρέσκειται εἰς κολακείας, ἐπαίνους κ.τ.λ., ἐκ τῶν ὁποίων ἀποκομίζει εὐχαρίστησιν καί ψυχικήν ἀνακούφισιν. Ὅταν ὁμοῦς ὁ τοιοῦτος βλασφημεῖται ἢ κακίζετα, τότε αἰσθάνεται ἔλλειψιν ψυχικῆς ἀσφαλείας.

Βασικῶς δέν ὑπάρχει μεγάλη διαφορά μεταξύ ἀγάπης καί μίσους. Μισοῦμεν αὐτό τό ὅποῖον ἀντιβαίνει εἰς τά συμφέροντά μας καί ἀγαπῶμεν αὐτό τό ὅποῖον συντελεῖ εἰς τά συμφέροντά μας. Ἀγαπῶμεν τούς φίλους μας διότι τά συμφέροντά μας ταυτίζονται. Ἡ στενωτάτη φιλία δύναται νά μετατραπῇ εἰς μῖσος ἂν ὁ φίλος μας φέρεται ἀντίδρασιν εἰς τι. Ἡ βάσις τοῦ μίσους καί τῆς ἀγάπης εἶναι ἡ ἰδιοτέλεια, ἡ συμφεροντολογία.

Ἡ συμφεροντολογία καθ' ἑαυτήν δέν εἶναι κάτι κακόν. Εἰς τās χεῖρας τοῦ διαβόλου εἶναι κάτι τό κακόν, ὅπως καί ὁ θάνατος εἰς τās χεῖρας τοῦ διαβόλου εἶναι ὄπλον κατά τῆς οἰκουμένης. Βάσις τῆς ἀμαρτίας καί τῆς ἰδιοτελείας εἶναι ὁ φόβος. "Φόβος οὐκ ἔστιν ἐν τῇ ἀγάπῃ, ἀλλ' ἡ τελεία ἀγάπη ἔξω βάλλει τόν φόβον, ὅτι ὁ φόβος κόλασιν ἔχει, ὁ δέ φοβούμενος οὐ τετελείεται ἐν τῇ ἀγάπῃ" (Α' Ἰωάννου, 4,18). "Ὅποιος φοβεῖται δέν δύναται νά τελειοποιηθῇ. "Τοῖς δέ δειλοῖς καί ἀπίστοις καί ἐβδελυγμένοις καί φονεῦσιν καί πόρνοις καί φαρμακοῖς καί εἰδωλολάτραις καί πᾶσιν τοῖς ψευδέσιν τό μέρος αὐτῶν ἐν τῇ λίμνῃ τῇ καιομένη πυρὶ καί θείῳ ὃ ἔστιν ὁ θάνατος ὁ δεύτερος" (Ἀποκάλυψις 21, 8).

"Καί εἰ ἀγαπᾶτε τούς ἀγαπῶντας ὑμᾶς, ποία ὑμῖν χάρις ἐστί; καί γάρ οἱ ἀμαρτωλοί τούς ἀγαπῶντας αὐτούς ἀγαπῶσι" (Λουκᾶ, 6, 32). "Καί ἐάν δανείζητε παρ' ὧν ἐλπίζετε ἀπολαβεῖν, ποία ὑμῖν χάρις ἐστί; καί γάρ ἀμαρτωλοί ἀμαρτωλοῖς δανείζουσιν ἵνα ἀπολάβωσι τά ἴσα" (Λουκᾶ, 6, 34). Πῶς θά ἀγαπήσωμεν τούς ἐχθρούς μας ἐάν εἴμεθα δειλοί; Δέν τούς ἀγαπῶμεν διότι τούς φοβούμεθα. Καί ἐάν δέν τούς φοβούμεθα, τοῦτο ἐννοεῖ ὅτι ἔχομεν μεγαλυτέραν δύναμιν. Ἡ πραγματικῆ ἀγάπη εἶναι ἀπηλλαγμένη παντός φόβου καί πάσης ἀνάγκης.

Εἶναι φανερόν τό τί ἐννοεῖ ὁ Χρυσόστομος λέγων ὅτι ὁ θάνατος εἶναι ὄπλον τοῦ διαβόλου κατά τῆς οἰκουμένης καί ὄπλον τοῦ Θεοῦ κατά τοῦ διαβόλου. Ὁ Θεός θέτει τέρμα εἰς τήν ἀμαρτίαν ἵνα μή τό κακόν ἀθάνατον γένηται. Εἰς τās χεῖρας τοῦ

Θεοῦ ὁ θάνατος εἶναι πηγή τοῦ καλοῦ. Ὁ διάβολος θά ἤθελε τόν θάνατον ὅλων αὐτοστιγμῆ, ἀλλ' ὁ Θεός δέν τόν ἐπιτρέπει. Τό ἔνστικτον τῆς αὐτοσυντηρήσεως βοηθεῖ τόν ἄνθρωπον νά μή θέλῃ τόν θάνατον, καί ὅποιος δέν θέλει τόν θάνατον, βασικῶς συνεργάζεται μέ τόν Θεόν. Ἀλλ' ὅταν θέλῃ νά ἀποφύγῃ τόν θάνατον, ἔνεκεν φόβου, πάσῃ θυσία, τότε συνεργάζεται τῷ διαβόλῳ. Ὁ φοβούμενος τόν θάνατον δύναται νά ἀρνηθῇ τά ὅσια, τά ἱερά, τήν πατρίδα, τήν πίστιν, καί τά πάντα, ἔνεκεν δειλίας.

Ἐκ μιᾶς ἀπόψεως, εἶναι καλόν νά φοβῆται ὁ ἄνθρωπος. Ἐξ ἄλλης ἀπόψεως εἶναι κακόν (ὅταν προέρχεται ἐκ τοῦ διαβόλου), ἀλλά ὁ φόβος δύναται νά εἶναι δῶρον τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἀρχή σοφίας φόβος Θεοῦ. Πρέπει ὁ ἄνθρωπος νά φοβῆται τόν Θεόν καί κανένα ἄλλον.

Λόγω τοῦ φόβου τῆς κολάσεως καί τῆς θελήσεως νά ἀποφύγῃ τήν κόλασιν, ὁ ἄνθρωπος στρέφεται πρὸς τόν Θεόν καί τό θέλημα Αὐτοῦ, καί ἐξετάζει πρῶτον τόν ἑαυτόν του ἀπό πνευματικῆς ἀπόψεως. Ἐδῶ εἶναι ἡ ἀρχή σοφίας. Ἀρχίζει νά κάμνῃ τό θέλημα τοῦ Θεοῦ πάσῃ θυσία. Καίτοι εἶναι συμφεροντολογία, εἶναι καλή καί ἀναγκαία. Αὕτη εἶναι ἡ ἀρχή τῆς σοφίας, ὄχι τό τέλος.

Οἱ Πατέρες λέγουν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐξ ἀρχῆς πρέπει νά ἔχῃ μνήμην θανάτου, ἡ ὁποία εἶναι δῶρον τοῦ Θεοῦ. "Ἐχων τήν μνήμην τοῦ θανάτου καί σκεπτόμενος τόν θάνατον, ὁ ἄνθρωπος βλέπει τήν πραγματικότητα ἀκριβῶς ὅπως εἶναι ἡ πραγματικότης· λεπτίνονται οἱ ὀφθαλμοί καί ὁ νοῦς του.

1) Οἱ κάμνοντες τό θέλημα τοῦ Θεοῦ ἐκ φόβου τῆς κολάσεως εἶναι δοῦλοι, ἀλλά καί τέλειοι Χριστιανοί. Ἄν δέν τελειοποιηθοῦν τώρα, θά τελειοποιηθοῦν μετὰ θάνατον, θά ἴδουν τήν δόξαν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ Παραδείσῳ (Δέν χρίζουν τοῦ καθαρτηρίου πυρός).

2) Οἱ μισθωτοί εἶναι τέλειοι, συμφεροντολόγοι, ἀλλ' ἡ συμφεροντολογία των εἶναι τελεία καί ἁγία. Ἀποβλέποντες πρὸς τήν ἀνταμοιβήν οὗτοι κάμνουν τό θέλημα τοῦ Θεοῦ.

3) Οἱ τέλειοι κάμνουν τό θέλημα τοῦ Θεοῦ ὄχι ἐπειδὴ φοβοῦνται τήν κόλασιν, ἢ ἀποβλέπουν πρὸς τήν ἀνταμοιβήν, ἀλλά διότι ἐδοκίμασαν τήν δόξαν τοῦ Θεοῦ καί ἔχουν τελειοποιηθῆ πολύ περισσότερο ἀπό τοὺς ἄλλους. Οἱ τοιοῦτοι ἔχουν ἄλλο εἶδος φόβου - νά μή χάσουν τήν κοινωνία τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. Δέν ἀναφερόμεθα εἰς αἰώνιαν ἀπώλειαν, ἀλλά καθημερινήν. Οἱ τοιοῦτοι κλαίουσιν ὅταν δέν βλέπουν τήν δόξαν τοῦ Θεοῦ.

Ὁ θάνατος κατ' αὐτόν εἶναι οὐδέτερον πρᾶγμα. Ἄλλη ὄψις τοῦ θανάτου, ἀσθενειῶν, θλίψεων, κ.τ.λ. ἐν τῷ κόσμῳ εἶναι ἡ ὄψις τῆς δοκιμασίας. Διὰ ἀσθενειῶν, θλίψεων, κ.τ.λ. ὁ Θεός δοκιμάζει τοὺς ἀνθρώπους. Διερωτᾶται· διατί ἐπιτρέπει ὁ Θεός τό κακόν; Διατί ὑποφέρουν οἱ καλοί καί οἱ κακοί εὐημεροῦν; Τό ἐπιτρέπει διὰ νά μᾶς δοκιμάσῃ, ἦτοι, νά μᾶς τελειοποιήσῃ. Ἐάν δέν ὑπῆρχον αἱ

θλίψεις, ή εάν μόνον οί άδικοί έθλίβοντο, τότε όλοι θά ήσαν τυπικώς καλοί. Μέ τήν προϋπόθεσιν ότι θά άπολαμβάνουν όλα τά άγαθά τής γής άν είναι καλοί, κατά πᾶσαν πιθανότητα όλοι θά προσεπάθουν νά είναι καλοί. Ούτως, οί δίκαιοι θά είχαν τά πάντα, καί οί άδικοι τάς θλίψεις. Είς τήν ταλευταίαν άνάλυσιν, όλοι θά ήσαν καλοί από άποψιν συμφεροντολογίας, (διά νά έχουν τά υλικά άγαθά τοϋ κόσμου τούτου).

‘Ο Θεός δέν μάς θέλει νά έχωμεν ιδιοτελή άγάπην, άλλ’ τήν άνιδιοτελή, τήν άγάπην ή όποία οϋ ζητεϊ τά έαυτής. Εάν δέν μάς έδοκίμαζε, θά έμέναμεν είς τήν κατάστασιν τής συμφεροντολογίας, θά έκάμαμεν τό θέλημα τοϋ Θεοϋ άποβλέποντες μόνον είς τήν εύημερίαν μας, καί όχι πρός έπίτευξιν τής άνιδιοτελοϋς άγάπης».

* * *

Καί όλα αύτά καί πολλά άλλα όρθόδοξα τά έλεγε ό π. Ιωάννης Ρωμανίδης όταν δίδασκε στήν Θεολογική Σχολή τοϋ Τιμίου Σταυροϋ, πριν έλθη στήν Ελλάδα για νά διδάξη, (τά έτη 1960-1962) σέ ήλικία μόλις 33-34 έτών.

Αίωνία νά είναι ή μνήμη τοϋ π. Ιωάννου Ρωμανίδη πού παρέδωσε μιά τέτοια όρθόδοξη Πατερική Δογματική, καί αίωνία νά είναι καί ή μνήμη τοϋ φοιτητοϋ του π. Στεφάνου Άβραμίδη, πού διέσωσε αυτές τίς Σημειώσεις.